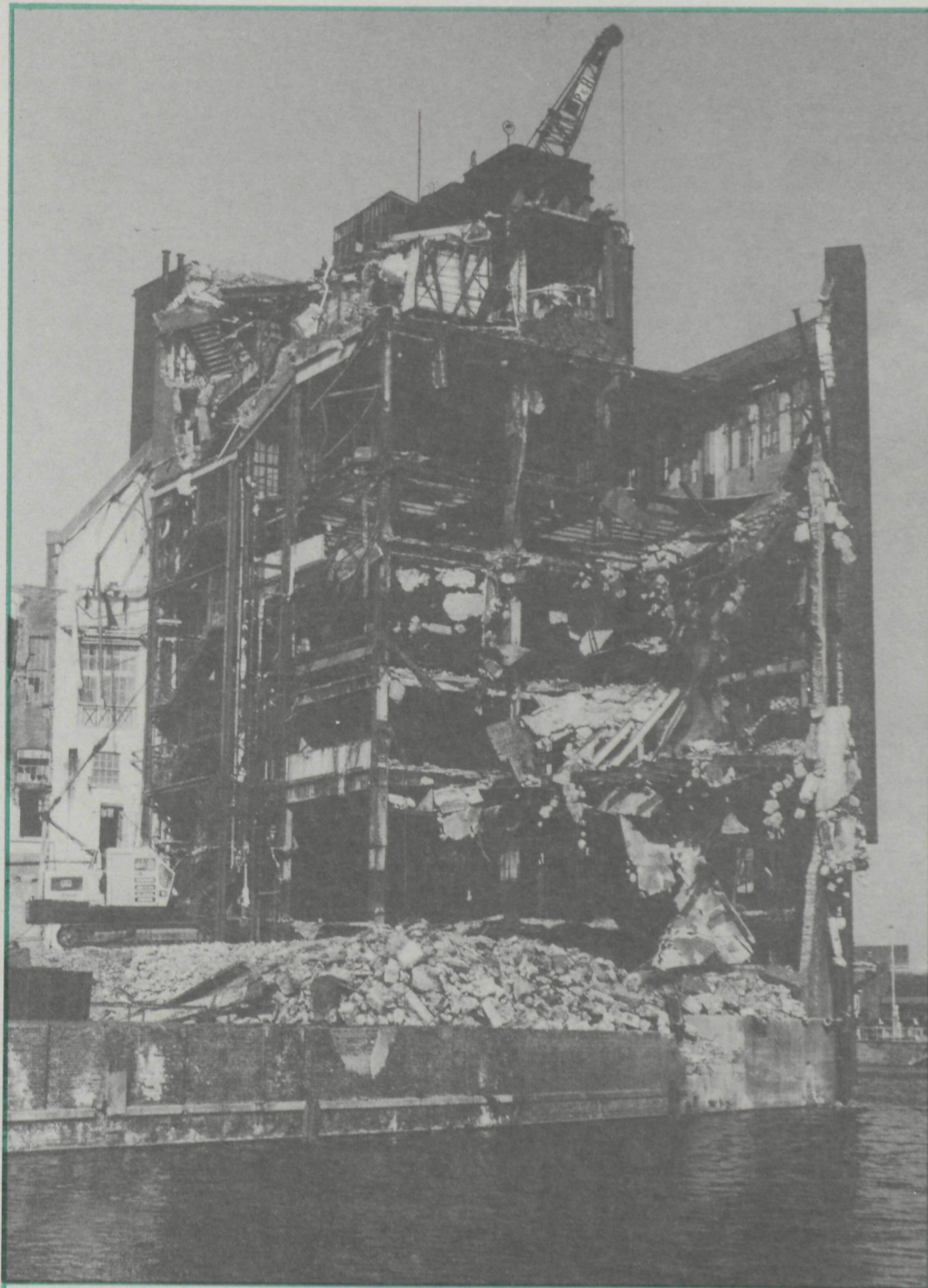

HET VERDRIET VAN BRUGGE

EDITORIAAL	2
Het verdriet van Brugge	3
Kikkers of pesticiden	15
FRONTLIJN	21
BRIEVEN	21
Het meisje met de kankerstkjes	22
POLITIEK & CO	26
FLITSEN	26
BERICHTEN	27
PUBLIKATIES	29
KALENDER	31
PUZZELN	32

editoriaal

BERAAD

NA EEN BERAAD

Op 4 mei jl. organiseerde de Bond Beter Leefmilieu een 'open milieuberaad', met de bedoeling de werking van de milieubeweging in het algemeen, en de Bond in het bijzonder op een informele en gestructureerde wijze te evalueren.

De opkomst lag niet erg hoog: zo'n 70 à 80 mensen kwamen opdagen en dat was zelfs een flink stuk onder de meest voorzichtige schatting van de organisatoren.

Zeker, er gingen op dezelfde dag 2 evenementen door die een zekere overlapping van geïnteresseerden met zich mee konden brengen (ontmoetingsdag voor milieugroepen in de Kempen, Agalevkongres), maar dit kan toch niet volstaan om de lage opkomst te verklaren. Anderen gaan zover om uit deze matige belangstelling vérgaande konklusies te trekken als zouden de milieumilitanten oververmoeid zijn, of dat de Bond Beter Leefmilieu geen voeling meer heeft met de basis, zodat de Bond helemaal niet meer aanslaat bij diezelfde basis, laat staan dat zijn initiatieven nog volk trekken.

Ik ben zo vrij hieraan te twijfelen: wie in Vlaanderen wat rondkijkt, zal moeten toegeven dat de milieubeweging allesbehalve moe is: de vele tientallen initiatieven die overal ten lande ter verdediging van het milieu uit de grond rijzen - en dit in zeer ruime zin -, liegen er toch niet om. Ook de konklusie dat de zwakke opkomst van de milieu-acties wijst op het feit dat de Bond in zijn huidige samenstelling en vorm niet voldoet aan de eisen van de basis, lijkt me overtrokken. Let wel: ondergetekende is de eerste om te erkennen dat alles nog niet loopt zoals een koepel zou moeten lopen en dat er nog heel wat kan en moet gebeuren om de slagvaardigheid en kracht van de Bond Beter Leefmilieu te verhogen, maar binnen een koepelstructuur zijn de problemen veelvoudig en niet op één, twee, drie uit de weg geruimd.

Nee, persoonlijk denk ik dat een vage, algemene formule, zoals het beraad van 4 mei er één was, niet erg aanspreekt: vandaag de dag is er meer nodig dan een info-beurs, wat discussiegroepen en een toespraak om de zo al overbezette milieujongens en -meisjes naar je tent te lokken. Een interessant programma rond één concreet thema zou al een stap in de goede richting betekenen: de 5 provinciale avonden over het maxi-dekreet, die qua opkomst toch een succes waren, zijn daar een duidelijk bewijs van. Laat dit een les zijn voor de toekomst. Al de overige konklusies zijn m.i. niet te halen uit dit milieuberaad, tenzij men ze er natuurlijk per se wil uithalen, maar dat is dan ons probleem niet.

Dirk Van Melkebeke

HET VERDRIET VAN BRUGGE

Het is bekend dat Brugge op het gebied van restauratie, rehabilitatie en vernieuwbouw, vele steden is voorgedaan. Een privé-eigenaar kan sedert 1877 een stedelijke toelage genieten voor de restauratie van een niet-beschermd pand. Van meer recente datum is de stedelijke subsidie voor het functioneel verbeteren van de woning. Brugge was de eerste stad in België die hiermee uitpakte. Ook voor het aansluiten van een huis op het openbaar rioolnet, kan stadssteun worden genoten. Alsof het nog niet volstond, startte Brugge ook met een beperkte rehabilitatie : de 'karkasrehabilitatie' van woningen in eigen patrimonium. Bij deze operatie worden vitale gedeelten van het huis - het karkas - door het stadsbestuur hersteld, waarna het pand aan een particulier wordt verkocht. De nieuwe eigenaar rehabiliteert het volgens eigen ritme en met eigen middelen. Uiteraard restaureert de stad ook haar eigen monumentaal patrimonium.

In samenwerking met sociale bouwmaatschappijen werden reeds enkele noemenswaardige projecten in de binnenstad gerealiseerd, zoals het Zilverpand in het hart van het verkoopscentrum en Clarendam nabij de St. Clarastraat. Er werd uiteraard ook veel aandacht besteed aan het publiek domein. Door openbare werken werd de binnenstad verkeersarm gemaakt. In beperkte mate kwamen gedeelten van het centrum autovrij. De vier bestaande ondergrondse parkeergarages met een capaciteit van 1700 wagens, kunnen gezien worden als realisaties van die verkeerspolitiek.

Deze doortastende stedenbouwkundige ingrepen, die in sterke mate het beeld van de binnenstad beïnvloeden, werden gestimuleerd en begeleid door het structuurplanningsproces dat startte in 1972. Zo is Brugge erin geslaagd, in ongeveer 10 à 15 jaar, tot in het buitenland erkend te worden als een boegbeeld van stadsvernieuwing en monumentenzorg. Dit alles en meer leest men in een artikel 'Brugge en de stadsvernieuwing' in het maandblad van de Brugse Kamer van Handel en Nijverheid, juni 1983.

Brugge, kortom, heeft het er op aangelegd om het predikaat 'voorbeeldstad' toegekend te krijgen.

Deze bijdrage wil echter niet neerkomen op een zoveelste bevestiging dat Brugge behoorlijk heeft gepresteerd, zonder daarbij enkele minder aangename bedenkingen te maken omtrent de Brugse binnenstad in haar ontwikkeling. Het is belangrijk even achteruit te kijken en te zien of de getrokken sporen nog de goede richting uitgaan. Wijkt het beeld dat men ervan gemaakt heeft, niet te sterk af van wat men inhoudelijk wenste te realiseren ? Werd de werkelijkheid niet te veel door schijn verdoezeld ? Heeft men wel voldoende besef van wat er werkelijk gaande is in de binnenstad ? Kent men de functionele verschuiving in de binnenstad en in haar centrum in het bijzonder ?

Dit alles zijn vragen die men na 10 à 15 jaar bezig zijn, moet stellen en nader om-

schrijven. Dit is dan ook de bedoeling van mijn bijdrage. Ik ontken niet dat er in de Brugse binnenstad positieve ontwikkelingen op gang gekomen zijn die op zichzelf verantwoord lijken. De algemene stedenbouwkundige evolutie lijkt mij echter van een al te eenzijdige visie : de historische binnenstad en haar regio, worden door het massa-toerisme ont-eigend en de architectonische en stedenbouwkundige ontwikkelingen van de binnenstad ondersteunen deze tendens. Wanneer ik deze kritiek uit, krijg ik niet zelden te horen 'dat Brugge toch mooi is'. Ik zal trachten duidelijk te maken dat het niet alleen om een oppervlaktebenadering kan gaan.

Bij velen zal mijn bijdrage pessimistisch overkomen. De bedoeling is niet zwartgallig te zijn maar die schijnbare zekerheden door te prikken die werkelijkheid willen bedekken met on-eigenheid.

Gevelbehoud. Schrik voor het nieuwe

Bouwen in een stad met een merkwaardig historisch verleden is een veeleisende en delikate opdracht. De kontekstuele gegevens zijn er immers meestal veel complexer dan in een uitbreidingsgebied. Dit betekent evenwel niet dat zij in de laatstgenoemde situatie niet aanwezig zijn. Meestal worden beken, bomen terreinhellingen en terreininsnijdingen beschouwd als hindernissen. Zij worden geruisloos weggenomen, wat resulteert in een grondige destructie van de plek. Men vernietigt de fysische leefpatronen die door mens en tijd aange-reikt worden, vertrekpunten nochtans voor de veelheid en veelzijdigheid van een opdracht. Men weet geen houding aan te nemen tegen-over wat reeds kwalitatief aanwezig is. Wat geldt voor een uitbreidingsgebied, geldt des te meer voor een bestaand stedelijk of dorps weefsel in het algemeen en voor een historisch weefsel in het bijzonder. Ook de binnenstad ontkwam niet aan een beperkt slopen gedurende de jaren zestig. De openingen werden ofwel opgevuld met gebouwen die qua vormgeving om een of andere reden aanleunden bij de 'Brugse stijl' - dit was het geval bij de nieuwbouw van het warenhuis Sarma in de Steenstraat, na het slopen van het gebouw Vieux Bruges ofwel met gebouwen in een stijl van 'nergens en overal' zoals bij het appartementsge-bouw langs de Predikherenlei.

Voor vernieuwbouw werd een Brugs compromis gevonden. Beperkt slopen was onvermijde-lijk, daar de tijd zijn rechtmatige aanpas-sing opeist. Zij die onder meer verantwoorde-lijk waren voor het Brugs stedelijk land-schap, dachten dat de architecten hun bewijs van onkunde geleverd hadden. Daarom moest de mogelijkheid voor foutieve beoordelingen tot een integrale sloping met uitzondering van de voorgevels herleid worden. Het Brugs compromis was geboren ; de voorgevel werd een autonoom objekt, los van elke wezenlijke betekenis. Het gevelbehoud werd vanzelfsprekend.

Want om betekenis is het te doen : de aard, de diepte van onze dialoog met het verleden blijkt uit elke bouwdaad die we stellen. Het gevelbehoud-als-apriori reflek-teert op tragische wijze de onmacht om op een levenskrachtige manier om te gaan met de geschiedenis. Men bewaart het verleden niet door de (letterlijke) opper-vlakte ervan te bevriezen maar door ermee om te gaan. En die omgang is telkens nieuw, niet te voorspellen en niet in regels te omschrijven, gebonden als hij is aan elke nieuwe, konkrete situatie. De betekenis van die omgang ligt bij het gevelbehoud al bij voorbaat vast : door het behoud als een vanzelfsprekendheid te poneren verwordt de ganse stad tot een dekor.

Zo heeft men in Brugge jammerlijk gekozen voor een eenzijdig soort zekerheid : de kans om een 'fout' te maken moest voorkomen worden, alsof het behoud van een voorgevel geen foutieve beslissing kan zijn. Wenste men het visuele beeld van Brugge te fossilise-ren ? Dit kon toch nooit de bedoeling zijn! Wonen is de menselijke vorm van leven, en leven doet men niet in het verleden alléén ! Hiermee beweer ik geenszins dat met een bestaande gevel, als onderdeel van een binnenstedelijke kontekstualiteit, geen verantwoorde architectuur kan worden gerealiseerd. Het behoud van een gevel dient evenwel volgens andere criteria plaats te grijpen dan diegene die men in Brugge haast zonder uitzondering hanteert, criteria die een vals en dogmatisch dilemma (nieuwbouw versus gevelbehoud) reflekteren : een architect die zijn onbekwaamheid etaleert bij een volledige nieuwbouw, doet dat evenzeer bij een projekt waarin een bestaande gevel behouden moet blijven. Alleen blijft, in dat laatste geval, zijn onkunde beter ver-borgen. Gevelbehoud-als-dogma is een vrijge-leide voor onbekwaamheid.

Zo stellen wij vast dat de schrik voor het nieuwe voorkomt dat het nieuwe de kans krijgt oud te worden. De geschiedenis wordt tot stilstand gebracht in naam van de geschiede-nis.

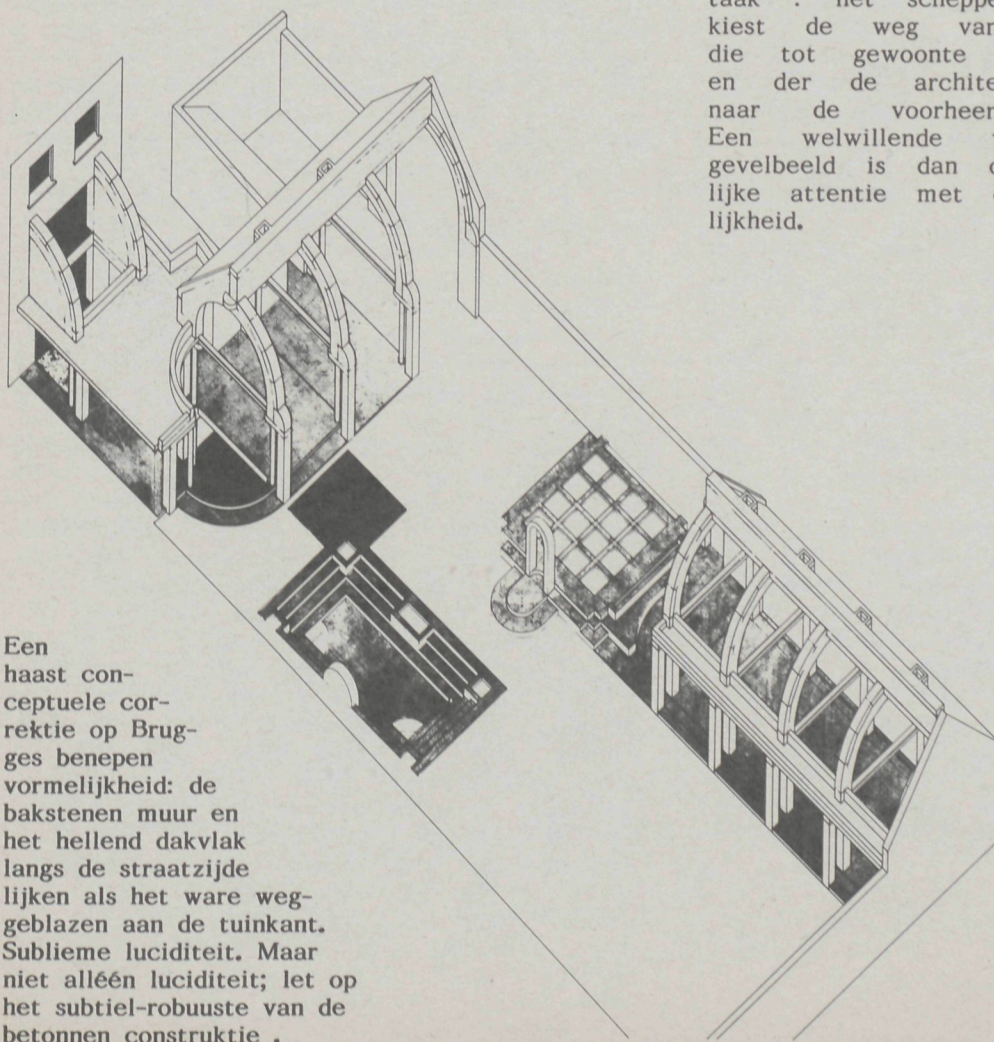
Ik hoop dat het voor de lezer duidelijk wordt dat de schrik voor het nieuwe het gevolg is van een tot mythe verworven doelstelling : behoud en plagiaat van de zogeheten Brugse Stijl.

De verantwoordelijken voor het stedenbouw-kundig beleid hoeven toch geen angst te hebben voor het nieuwe, indien zij afstand nemen van die mythe, indien zij van het standpunt vertrekken dat wonen, ook in Brugge en vooral in de binnenstad, de mense-lijke vorm is van leven.

In de Vlaamse kontekst is het bovendien belangrijk dat hiervoor een architect in aanmerking komt die weet wat architectuur is. Dat het daartoe benodigde talent, vakman-schap en onderscheidingsvermogen schaars voorhanden is, belet niet dat hier en daar - ook in Brugge - voorbeelden te signaleren vallen die van een genuanceerde en intelligente aanpak getuigen.

Bij het doorkijken van een toeristische folder wordt Brugge die Scone, het Venetië van het Noorden met zijn sfeervolle historische kern, als een konsumptief produkt verkocht. Alles wordt in het werk gesteld om Brugges verkoopbaarheid aan te zwengelen.

Wat waar is voor ieder te konsumeren produkt, geldt ook voor Brugge. Niet de werkelijke inhoud van het produkt is belangrijk, maar wat door de reclame als inhoud wordt voorgewend. Op de publiciteitsfolders worden een reeks etiketten gekleefd waarbij Brugge wordt geprezen als een gezellige, sfeervolle, kleinschalige historische stad. Die publiciteit wordt als een zelfstandige doelstelling naar voren geschoven, waardoor zij gemakkelijk te manipuleren en te konsumeren is. Deze fenomenen zouden eerder een gevolg dan een oorzaak van het wonen als menselijke vorm van leven moeten zijn. De motivering van zij die de stad als toeristisch produkt aanbieden, en er wel bij varen, is begrijpelijk maar niet goed te keuren. Zij zien er angstvallig op toe dat het bestaande visuele beeld van Brugge behouden blijft en dat elke wijziging op zijn minst aanleunt bij het uitzicht van weleer.

Een haast conceptuele correctie op Brugges benepen vormelijkheid: de bakstenen muur en het hellend dakvlak langs de straatzijde lijken als het ware weggeblazen aan de tuinkant. Sublieme luciditeit. Maar niet alléén luciditeit; let op het subtiel-robuste van de betonnen constructie.

Het leven van vandaag mag geen uitdrukking krijgen in hedendaagse vormen. Daarom worden onder meer gevels en daken, voor zover waarneembaar vanuit het publiek domein, behouden. Men spaart de verpakking... Zo er toevallig niets te bewaren valt, dan moet het nieuwe zoveel mogelijk in dezelfde lijn als hierboven beschreven, worden uitgebouwd; dit alles ook tot meerder eer en profijt van de toeristische consumptie. Op die negatieve invloed van het toerisme wordt verderop nog teruggekomen.

De weg van de minste weerstand

De zekerheid voor een vlotte behandeling van een bouwdoos voor nieuwbouw met behoud van de voorgevel, is groter dan die van een bundel voor integrale nieuwbouw. Ook de Brugse politici brengen immers niet altijd de nodige moed op om met die traditionele attitude te breken.

De opdrachtgever die ook die gang van zaken dient, en beseft dat tijd geld betekent, kiest voor de veilige weg, al zou hij aan de straatkant wel wat 'moderner' willen doen. Tenslotte is er nog de architect. Hij weet dat hij zijn dossier doorheen een reeks adviesorganen zoals Commissie Stedschoon en Stuurgroep moet sluisen, wat hem meer oog laat hebben voor zijn portemonnee dan voor de hem toevertrouwde taak: het scheppen van architectuur. Hij kiest de weg van de minste weerstand die tot gewoonte wordt. Zo verrijst her en der de architectuur met een knieval naar de voorheen vermelde commissies. Een welwillende wederdienst volgt. Het gevelbeeld is dan ook de grootste vriendelijke attentie met de kleinste verantwoordelijkheid.

Laat ik, ter informatie, de taak van de voornoemde commissies toelichten. De bevoegdheid van de Kommissie Stedeschoon, opgericht in 1904, beperkt zich tot het adviseren van het kollege van burgemeester en schepenen omtrent de esthetische aspecten van het stads- en straatbeeld. Zij beoordeelt dus het schoonheidsaspect van de projekten voor herstellingen, verbouwingen en nieuwbouw in de Brugse binnenstad. Deze kommissie is bijgevolg bekommerd om het esthetische aspect van wijzigingen in het straat- en stadsbeeld.

Naast de Kommissie Stedeschoon is sinds 1972 een 'Stuurgroep voor de binnenstad' werkzaam. Zij adviseert eveneens het kollege van burgemeester en schepenen. Dit gebeurt onder meer voor de stedenbouwkundige aspecten van de stadsvernieuwing en het bouwen in de binnenstad. De Stuurgroep werd opgericht bij het opmaken van het 'Strukturplan voor de Brugse binnenstad', dat in 1972 startte. Ook uit die taakomschrijving blijkt, dat vorm en inhoud ten onrechte gescheiden zijn.

Terugkomend op de problematiek van de architect, meen ik dat uit de voorheen vermelde gang van zaken blijkt dat hij zich onvoldoende bezint op de wijldopendheid van zijn opdracht. Hij stelt de van hem verwachte waarom-vragen niet en beperkt zich tot meer marginale probleem-oplossende hoe-vragen. Dit leidt tot een kortzichtige opportunistische architectuur die onvoldoende grensverleggend werkt. Een genuanceerder benadering van architectuur en stedenbouw in Brugge is daarom hoogstnodig.

De gevel, een deels gemeenschappelijk beeldbezit

Een straat- of pleingevel kan omschreven worden als de buitenkant van een 'binnen', en de binnenkant van een 'buiten'... Hij heeft dus een tweeledige funktie. Hij is enerzijds de buitenkant van wat ik gemakshalve een stedelijke korrel noem. Dit kan dan een woning, een hotel of een warenhuis zijn. Anderzijds is er de binnenkant van een stedelijk-publieke ruimte. Dit is dan de straat of het plein.

Uit die tweeledige funktie volgt, zo menen sommigen, dat de architectuur van een voorgevel ook tot het kultureel patrimonium van de gemeenschap behoort, en daarom zou hij als wand van het publiek domein nooit 100 % privé-eigendom kunnen zijn. Deze gedachtengang is voor sommigen voldoende om het behoud van de voorgevel met het slopen van wat er achter ligt, te motiveren. Hieruit volgt dat een privaat persoon niet zomaar eigenmachtig het uitzicht van een vertrouwde straat- of pleinwand kan wijzigen.

Dit versterkt de hedendaagse belangstelling voor de beeld en belevingswaarde van straat- en pleinwanden. Men inventariseert nu de beeld-bepalende, beeld-begeleidende, beeld-neutrale en beeld-storende architectuurobjekten binnen de gevelwanden.

De voorstanders van deze benadering zijn geneigd de twee eerste categorieën te behouden en te beschermen. Bij beeld-neutrale architectuur is zowel sloop als behoud mogelijk, terwijl beeld-storende gebouwen gewoon gesloopt worden. De esthetiserende attitude is hier duidelijk.

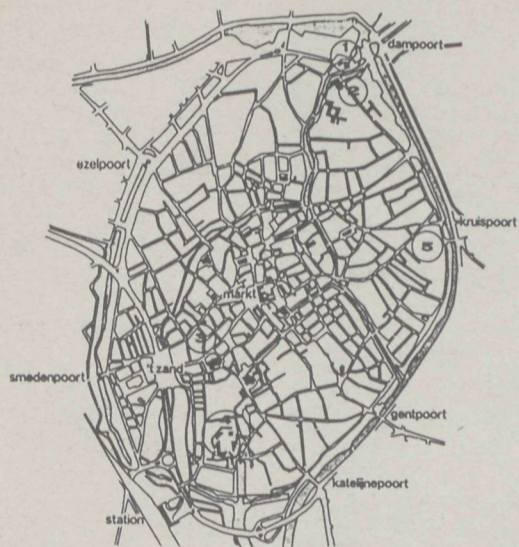
Immers, wanneer een gevel beeld-bepalend is, zou hij niet afgebroken mogen worden, en zo hij beeld-storend is, zou afbraak vanzelfsprekend zijn. Ik geloof dat men voorzichtig moet zijn wanneer de inventarisatie van beeld-bepalende tot beeld-verstorende architectuurelementen, een statisch karakter krijgt, en een zelfstandig leven gaat leiden. Zij kan alleen nuttig zijn als zij beschouwd wordt als een dynamische inventarisatie en een element van het globaal kontekstuele gegeven.

Om niet van 'sloopdrift' te worden verdacht, wil ik er nogmaals op wijzen dat ik enkel het dogma van het onvoorwaardelijk gevel-behoud wil bestrijden.

Integratie op zijn Brugs

Integratie is een begrip dat in architectenmiddens vaak eenzijdig geïnterpreteerd wordt. Meestal wordt het verengd tot een morfologisch en vormelijk aansluiten bij, en een te gemakkelijk gebaar van verstandhouding naar de nabije, gebouwde omgeving. Van een funktionele en maatschappelijke integratie wordt zelden gesproken. Er wordt evenmin in diezelfde richting gedacht en gewerkt. Van Dales Groot Woordenboek omschrijft het begrip integreren als het maken tot, of het opnemen in een geheel.

Die twee deelaspecten zijn de basis van een wezenlijke integratie, doch zij liggen buiten rechtstreeks bereik van de architect. Is dit voor hem geen alibi om er geen rekening mee te houden? Zou het juist daarom niet zijn taak zijn, gelet op het feit dat precies deze aspecten tot het wezenlijk funktioneren van een stad behoren, om de fysische strukturen, die de nodige potenties in zich dragen, bewust vorm te geven? De architect kan natuurlijk niet instaan voor het funktioneren van de stad zelf, maar hij mag door zijn architecturale bijdrage dit funktioneren niet onmogelijk maken. Daar de architect ook werkt binnen de globale stedelijke kontekst, kan men

van het standpunt vertrekken dat hij altijd meerdere opdrachtgevers heeft. Er zijn vooreerst de inwoners en allen die de stad gebruiken. Er is nog de stad als funktionerend geheel, als verzorgingskern van een funktionerende regio. Dit betekent dat de architect en de stedenbouwkundige architektonische structuren met hedendaagse middelen tot stand moeten kunnen brengen. Dit impliceert dat zij dragers zijn van het maatschappelijk leven, en ook de wijzigingen ervan kunnen opvangen.

Wat voorafgaat is in essentie de inhoud van het begrip integratie. Het vraagt een fijngevoeliger wijze van denken over het funktionieren van de stad, met aandacht voor doen en laten van de bewoners.

Nu weze gezegd dat het vormelijk aspekt van integratie heel verschillend geïnterpreteerd wordt. Een pseudo-historiserende nieuwbouw zoals het Zilverpand, wordt door velen als een geslaagd geïntegreerd bouwwerk geprezen. Een gebouw dat geen gemakkelijke gestic naar zijn omgeving maakt, maar er daarom nog geen 'strijd' mee aangaat - de Oude Gistfabriek bijvoorbeeld - heet niet-geïntegreerd in de omgeving.

Om het nog wat duidelijker te stellen, wil ik hierna uitweiden over de vormtaal in de Brugse binnenstad. De kontekstuele kennis van de historische fenomenen van de binnenstad is een noodzakelijk gegeven voor een verantwoorde architekturele bijdrage. Dit wil zeggen dat men de typische eigenheden en karakteristieken van de plek moet kennen. Men dient vertrouwd te zijn met de historische, socio-kulturele, ruimtelijke, vormelijke en technische basiselementen die mede bepalend zijn voor het nieuwe. Dit betekent uiteraard niet dat de voor de hand liggende formele gegevens zoals gevelbreedte, trapgevels en dakvormen, klakkeloos moeten worden overgenomen. Het gaat evenmin om nieuwe of om oude

bakstenen. Niet het passief overnemen van visuele karakteristieken uit de omgeving wordt hier bedoeld, maar het vermogen om deze elementen te interpreteren tot eigen creatieve vormen, als aanzet voor een hedendaagse visie op het wonen.

Nochtans heb ik de indruk dat, hoe nadrukkelijker de architectuur van het nieuwe de bekende Brugse beelden pooft na te bootsen, hoe meer zij door de publieke opinie als geïntegreerd beschouwd wordt. Wijst dit wat architectuur als vorm betreft, op een gebrek aan interpretatievermogen wat architectuur als taal van de vorm betreft? Is dit facet van onze kultuur onderontwikkeld of foutief ontwikkeld? Ligt de oorzaak hiervoor misschien bij de maatschappelijke structuren die beletten dat de bewoners wezenlijk wonen, waardoor zij vervreemden van de vormtaal van dit wonen?

Hier wordt dus duidelijk afstand genomen van een tot primaat verheven plagiaat, het onmachtig prijsgeven van elke eigenheid.

Vormelijke integratie als onderdeel van een globale integratie, heeft dus niets te maken met een in het heden gebouwd vermeend beeld van het verleden, zelfs niet in de Brugse binnenstad. Zo architectuur een kultuurexpressie is in een hedendaagse vorm, dan kan zij slechts zinvol geïntegreerd zijn indien de geschiedenis en de kultuur er duidelijk in afleesbaar zijn.

Ik pleit dus met overtuiging voor architectuur die de hedendaagse maatschappij reflektiert. Hiermee bedoel ik zeker niet de bekende verschaalde commerciële bouwsels met een bewust nietszeggend karakter. Ik heb het evenmin over de egocentrisch georiënteerde manieren van bouwen, zoals binnen de recente verkaveling aan de Oost-Proostse, een voorbeeld van gemeenschappelijke kultuurloosheid. Er is de neoromantische kleinschaligheid die lonkt naar de zogenaamde gezellige Brugse trant, die enkel een oppervlakkige visuele inschakeling in de omgeving beoogt. Het Gerechtshof aan de Kruispoort kan als voorbeeld doorgaan.

Met deze bedenkingen wil ik verduidelijken dat de verantwoordelijken voor het ruimtelijk beleid onvoldoende aandacht hebben voor de fenomenen: kontekst en integratie. Ik wens nog even terug te komen op de geciteerde neoromantische kleinschaligheid. Deze lijkt immers als de oplossing voor de huidige architectuur in de binnenstad aanvaard te worden. De opvatting dat het oude goed en het nieuwe verkeerd is, wordt eens te meer verdedigd met de begrippen klein- en grootschaligheid. Grootschaligheid wordt dan gezien als monotoon, massaal, onmenselijk en onherbergzaam. Zij wordt

als negatief aangezien. Kleinschaligheid daarentegen wijst naar adjektieven als gezellig, gedifferentieerd, herbergzaam, sfeervol en menselijk. Dit alles zijn heel zeker waardevolle criteria, maar het gaat fout wanneer zij uitsluitend vormelijk geïnterpreteerd worden en dus los komen te staan van hun bron van ontstaan.

De Brugse binnenstad zou een kleinschalig stedenbouwkundig en architectonisch patroon moeten hebben. Zij krijgt het predikaat 'menselijkheid' toegediend door de publiciteit. Deze eenzijdig vormelijke interpretatie kan verder worden geïllustreerd met een woord van dr. E.R.M. Taverne: "De ongeremde formele willekeur, het onlogisch springen van de kappen, en dat alles aan relatief kleine massa's... de verbrokkelde vormgeving lijkt te worden ingegeven door een ongegronde angst voor een wat grote maat, waardoor bijvoorbeeld dakvlakken zich zelden als een dak... presenteren" (Kleinschaligheid en neo-romantiek als bedreiging van dorpen in Wonen TA/BK nr. 3, 1980).

Deze treffende karakterisering lijkt mij naar de geest toepasselijk op het nieuwe gerechtshof. Gebouwen, mooitjes in mootjes opgedeeld om aan te leunen bij een vermoede architectuurmode en vormelijk aan te sluiten bij wat de publiciteit van Brugge gemaakt heeft. De stedenbouwkundige opvatting ervan negeert grotendeels de morfologisch-kontekstuele gegevens van de stad. Aan deze afwending, dit negeren van de stad, kan het dakenspel fundamenteel weinig veranderen.

Ik tracht hiermee aan te tonen hoe misleidend het kan worden wanneer men het vormelijk beeld loshaakt van de totaliteit die zowel ruimtelijk als maatschappelijk aanwezig

is en wanneer men dit beeld oplaadt met een reeks sociale categorieën. De reductie van architectuur tot haar belevingswaarde en de beoordeling ervan met morele categorieën, houdt een onderschatting in van de eigenheid van architectuur en een overschatting van haar mogelijkheden.

Vooraleer dit deel af te sluiten, geef ik een ander voorbeeld van schijnbare integratie in het stedelijk weefsel. Ik citeerde onder meer het Zilverpand als voorbeeld van een winkelgalerij. Wanneer ik dit centrum binnenwandelaar, heb ik altijd het gevoel de straat te hebben verlaten en op semi-privédomein te vertoeven, zelfs wanneer ik over de Zilverpandse pleinen loop. Vanwaar deze indruk? Die pleinen maken geen deel uit van de binnenstedelijke 'pleinenpaternoster', zoals dat in Brugge genoemd wordt. Die ruimten hebben immers geen publiek karakter en hebben bovendien geen naam. Een naamloosheid die veelbetekenend is, en er op wijst dat ze niet bedoeld werden om opgenomen te worden in het historisch proces van de pleinwording. Met naamgeving om de naamgeving wordt de zaak natuurlijk niet opgelost. Het heeft er dus alle schijn van dat die open ruimten nooit als werkelijke pleinen ontworpen werden. De ontwerper is blijkbaar niet van de idee vertrokken dat wisselwerking tussen het privé- en het openbare leven karakteristiek is voor de kwaliteit van het stedelijk leven. Vandaar dat die open ruimten eerder als binnenkoeren van het winkelgoed Zilverpand beschouwd kunnen worden. Maar een echte binnenkoer vormt, in tegenstelling tot het Zilverpand, een plek voor 'grensoverschrijdende' activiteiten. Geen binnenkoer, maar

ook geen plein, want door zijn specifiek semi-privé-karakter zijn de Zilverpand-koeren 's avonds psychologisch moeilijk toegankelijk. Ze hebben niet het openbaar karakter als van de Markt en de Eiermarkt. Het zijn slecht funktionerende binnenkoeren.

Ik meen tot besluit van deze kritische bedenkingen over de bouwkundige aspecten van het Zilverpandfenomeen, dat het een stedenbouwkundige fout geweest is, de buitenruimten van dit winkelpand niet op te vatten als publieke stedelijke ruimten. Een dergelijke eenzijdige ontwikkeling mag niet verder gezet worden onder het mom van een gevarieerde, kunstmatig-kleinschalige architectuur.

De Brugse mooiigheid - wijlen de Gistfabriek en het 19de-eeuwse Sint-Janshospitaal als voorbeelden

Wanneer men het over de Oude Gistfabriek heeft, dan gaat het meestal om de nog resterende gebouwen ten zuiden van de Wulpenstraat. Het zijn de laat-19de-eeuwse stokerij Jules Verstraete, de direktiewoning met de laat-klassicistische bepleisterde gevels en tenslotte het gebouw dat tussen 1924 en 1926 opgetrokken werd onder leiding van ir. V. Jockin, toen hoofd van de bouwafdeling bij de Nederlandse Gist- en Spiritusfabriek in Delft. Op het moment van dit schrijven zijn de sloopwerken aan dit modernistisch gebouw, dat aan het geheel een markant silhouet verleende, bijna ten einde. Enkele nabeschouwingen omtrent dit controversiële gebouw.

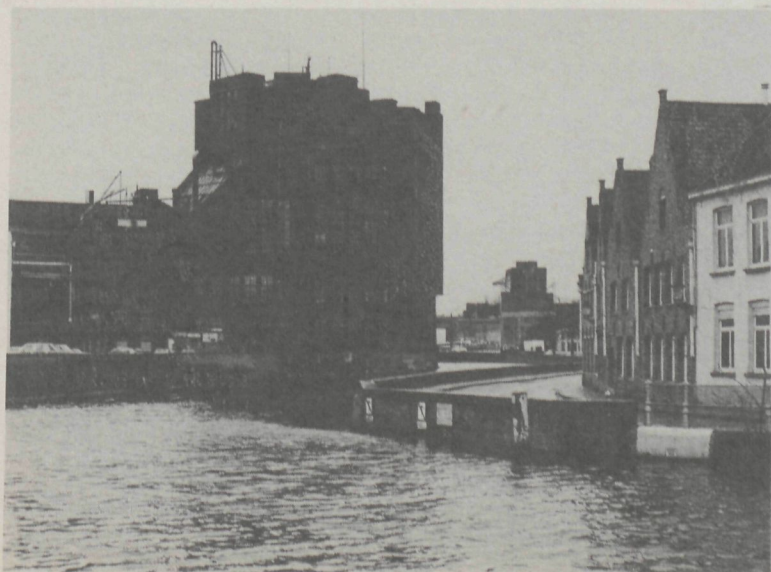
Zoals dikwijls werd ook hier de kwalifikatie 'lelijk' (mede) gehanteerd om sloop te motiveren. De adjektieven 'mooi' en 'lelijk' horen immers tot het Brugse architektonisch en stedenbouwkundig vokabularium. Omdat de Gistfabriek 'lelijk' was moest zij verdwijnen. Dat het gebouw er met zijn gebroken ruiten en verwaarloosd voorkomen wat gehavend bij stond, is zeker, maar dat kon allerm minst een argument-laat staan een doorwegend argument - tot sloop vormen. Voor zij die ogen hebben, het niet houden bij die al dan niet gewilde oppervlakkige

schade en door de schijn heen kijken, had het niets van zijn architektonische kracht verloren. Wat het predikaat 'lelijk' krijgt opgespeld, past niet in het kader van de Brugse mooiigheds-filosofie en kan dus gesloopt worden. Opgeruimd staat netjes. Wat is mooi, wat is lelijk? Begrippen die meer reveleren omtrent het al dan niet 'ziende' oog van wie ze hanteren dan over de fenomenen die bij de discussie van werkelijk belang zijn.

In het perspectief van de Brugse mooiigheid zoals ik ze hiervoor reeds benaderd heb, is het begrijpelijk waarom de Oude Gistfabriek 'lelijk' wordt genoemd. Zij heet monumentaal van schaal, heeft geen trapgeveltjes en er hangen geen geraniums aan de gevel... Het houdt geen steek een gebouw van dergelijke allure of eender welk gebouw ook, te slopen op grond van een zo oppervlakkige benaderingswijze.

Het impressionante silhouet van dit gebouw werd door de voorstanders van de sloop als een 'dissonant' in de 'harmonieuze' omgeving aanzien. Alsof een (vermeende) harmonie-regel ertoe kan leiden de stad op een statische manier te fixeren! Een stad moet het precies hebben van de inbreng van oorspronkelijke fragmenten zoals de Gistfabriek dat was; zij zijn het die de levenskracht van het stedelijk leven garanderen en ankerplaatsen vormen voor het geheugen. Ze doorbreken het oneigenlijke denken dat, in zijn poging om essentiële waarden te redden, in het tegendeel vervalt en de werkelijkheid bedekt met schijn. Men kan namelijk met meer reden en diepgang argumenteren dat de gistfabriek, door de kracht van zijn vorm, bijdroeg aan de eigenheid - en dus aan de reële harmonie! - van zijn omgeving.

Een ander argument tegen behoud: de leegstand ervan en de onzekerheid omtrent eventuele toekomstige gebruikswaarde. En als er dan toch een aktiviteit de vuurproef van de kontroverse doorstond - de kostprijs uitgezonderd - klonk onmiddellijk de vraag: 'Wie zal dat betalen?' De argumenten wezen duidelijk naar onwil tot een streven naar een waardevolle herbestemming.

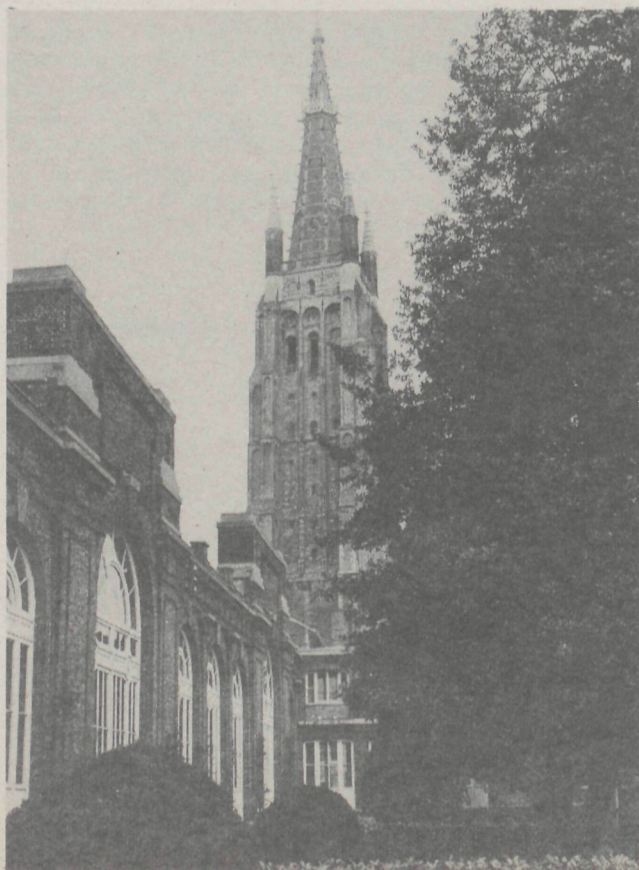

Nederlandse gist- en spiritusfabriek aan de Komvest

Eens temeer moet de economisch-zwakke kracht van een verantwoord hergebruik onderdoen voor een stringent bedrijfsbeleid. De tragiek van het hele geval is dat het bedrijf, dat in de jaren twintig een modernistische schittering oprichtte, op dezelfde beleidsgronden (maar met minder gevoel voor kwaliteit) dit uniek stedelijk fragment tot sloop heeft gedoemd.

Even pijnlijk is het mogelijke verdwijnen van het 19de-eeuwse Sint-Janshospitaal. Zoals dat met de Gistfabriek het geval was, staat het er gehavend, doch niet verminkt, bij. En evenmin als de Gistfabriek beantwoordt de strenge opbouw van het hospitaal aan het vermeend-vriendelijke beeld dat men Brugge toewenst. Men beseft echter niet dat precies aan gebouwen als dit hospitaal de stad haar verscheidenheid dankt, een verscheidenheid in konkrete materialiteit en tegelijk een verscheidenheid in herinneringen : tot het geheugen van de stad horen immers zowel de rigoureuze geometrie van het 19de-eeuwse hospitaal als de percelsgewijze aaneenvoeging van het middeleeuwse ziekenhuis. (Dat het 19de-eeuwse hospitaal slechts een fragment vormt van een ruimer opgezet projekt dat tot sloop van een deel der middeleeuwse gebouwen zou hebben geleid, doet daar niets vanaf : we hebben te maken met de huidige aanwezige kwaliteiten waaraan de oorspronkelijke intentie geen afbreuk doet). Beider eigenheid vormt een toevoeging aan de morfologische gevarieerdheid die een kenmerk

Sint-Janshospitaal (1856-1858):
gevels van de binnenkoer

van elke stad is. Niet zozeer om die gevarieerdheid op zich is het te doen maar om de authenticiteit van de ingebrachte stadsfragmenten. Sloop van het Sint-Janshospitaal zou een blinde plek slaan in ons geheugen en zou de Sint-Jansite (en tegelijk ook de stad) beroven van een boeiende opeenvolging van de stedelijke ruimten - hoeveel Bruggelingen zijn vertrouwd met de prachtige binnentuin in het hospitaal ?

Het gaat niet om restauratie, om konsolidatie: verandering is niet uitgesloten ; leven is verandering. Maar de aard daarvan is niet willekeurig of onverschillig : het gaat om verandering die op een oorspronkelijke wijze met dit hospitaal omgaat. Het hospitaal is in dat opzicht een dankbaar gegeven : zijn strenge, maar onafgewerkte opbouw, de vreemde tegenstrijdigheden tussen gevels en binnenruimten en tussen gevels onderling, bieden schitterende aanzetten voor een rijke, zinvolle interpretatie in een persoonlijke omgang ermee. Na de sloop van de gistfabriek vraagt men zich echter af of het 'denken' in het Brugse voldoende rijpheid en verantwoordelijkheidszin kan opbrengen om zo'n veeleisende maar levensnoodzakelijke opdracht tot een goed einde te brengen. Er is geen enkele geldige reden aanwezig om sloop van dit hospitaal te motiveren. De verwaarlozing heeft geen instabiliteit der konstruktie tot gevolg gehad. En, zoals we stelden, persoonlijke voorkeuren omtrent beeldinterpretatie kunnen niet als argument worden aangewend.

(Voor verdere argumentatie en recente verwikkelingen van dit hospitaal, zie M. De Koning, Dichters zien gelijkenissen waar burgers betekenen willen, in Vlees en Beton nr. 2, 1984).

De stedenbouwkundige ontwikkeling gedomineerd door het toerisme

Ten behoeve van het toerisme wordt Brugge uitgebouwd volgens het reeds beschreven scenario. Bovendien komt de stad, misschien niet altijd bedoeld, in tal van publikaties over als een prentenboek of als een museaal decor. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de toerist zonder enige schroom of drempelvrees, de stad doorkruist en zich niet afvraagt of hij zich nu op privé- of op publiek domein bevindt. De bezoeker is - in Brugge meer dan elders - geneigd de stad alleen visueel te beleven. Zo wordt de gebouwde omgeving een decor en de Bruggeling een figurant.

De stad die in primaire orde aan bewoners zou moeten toebehoren, wordt door de toerist zo zeer in bezit genomen, dat zonder overdrijving gesproken mag worden van onteigening ten nadele van de Bruggeling. Het begrip onteigening krijgt hier zijn volle betekenis ; immers, zowel in een kulturele en sociale als in de ruimtelijke kontekst kan van vervreemding worden gesproken. Dit fenomeen heeft thans

Mariastraat St. -Janshospitaal
ziekenzalen 1856-1864
binnengevels

zulke afmetingen aangenomen dat men de stad doodgetoeristiseerd mag noemen. Dat kan de Bruggeling toch niet verlangen, of wel ...? Zij die zich hierdoor al te schaamteloos verrijken, verhaasten de dood van de stad en creëren een vakantiedorp. Ook hier primeert een verkeerd begrepen streven naar wel-hebben ten koste van een wel-zijn.

Deze ontwikkeling ligt in de lijn van de algemene maatschappelijke evolutie van het wonen. Er wordt handig op ingespeeld door de verantwoordelijken voor het stadsbeleid. Ze laten zich meeslepen door de oppervlakkige trend van de op massakonsumptie gerichte tijdsbesteding.

De stad moet er zijn voor bewoners en gebruikers. Dit fundamentele uitgangspunt heeft tot gevolg dat het stedelijk weefsel en elke toevoeging eraan, dragers zouden moeten zijn van onderling afhankelijke symbolen. Zo zou men intuïtief kunnen ervaren of men zich al of niet op publiek domein bevindt. Het wordt dan duidelijk dat dit woonfenomeen niet enkel formeel stedenbouwkundig en architectonisch is, maar door de bewoners en de gebruikers zelf gedragen en geformuleerd moet worden. Hiervoor is een wisselwerking nodig tussen de verantwoordelijken voor het beleid en de bewoners. Van die werkelijk noodzakelijke participatie is er bij het Brugs beleid geen spoor te bekennen.

Een verder gevolg van de stelling dat de stad er eerst moet zijn voor zijn bewoners, zou kunnen bestaan in een stimulans tot zinvoller wonen. Het toerisme zou hiervan slechts een onderdeel zijn en in geen geval een losstaande

manier van vrijetijdsbesteding, die wordt beheerd door de toeristische industrie. Het probleem luidt niet : toerisme of geen toerisme, want toerisme op zichzelf is niet iets negatiefs. Het gaat hier om de manier waarop het geprojecteerd en getolereerd wordt. Massatoerisme is immers het gevolg van een gefragmenteerde manier van leven: hier wonen, daar werken, verderop rekreëren, met tussendoor de verplaatsing. Het bekende toeristisch patroon maakt deel uit van onze manier van leven en is het gevolg van onze visie op het samenwonen. Om de negatieve gevolgen van dit toerisme te voorkomen, dient in de eerste plaats gesleuteld te worden aan de oorzaak van het fenomeen. Dat betekent dat die gefragmenteerde manier van leven in vraag moet worden gesteld. Een numerus clausus invoeren, zoals de hoofdkommissaris van politie R. De Bree voorstaat, is sleutelen aan de gevolgen. (Dacquin H.: Roger De Bree "We moeten beseffen dat Brugge niet langer moet verkocht worden". Brugs Handelsblad, 4.3.1983). Dit heeft slechts zin zo er gelijktijdig aan de oorzaken van dit fenomeen wordt gewerkt. Uit wat voorafgaat kan men afleiden dat het een grove stedenbouwkundige vergissing zou zijn, mocht men dië buurten voor het toerisme ontsluiten die er tot nu toe voor gespaard bleven - een initiatief dat ik reeds in het openbaar heb horen verdedigen. Het zou verkeerd zijn die gave woongebieden aan het massatoerisme over te leveren. Echte wandelaars hebben geen "neem mijn handje" nodig zoals de ventergapers zich eigenlijk "onbehoorlijk" gedragen. Dat men van het gebied dat reeds door het massatoerisme vertrapt werd, geen sier- en vertierpark make door allerlei prullaria als overvloedige vlaggetjes aan gevelpuien en bloembakken aan reiemuren. Deze laatste zijn overbodig, onnuttig en vragen hoge onderhoudskosten.

Deze stedenbouwkundige benadering en de suggesties terzake zijn noodzakelijk maar onvoldoende. Zij moeten het resultaat zijn van een houding die ingebed ligt in een brede maatschappelijke opvatting over het wonen, een wonen dat afstand zal moeten nemen van het oppervlakkig flirten met een op consumptie gericht wonen.

De verdere verdichting van de binnenstad

De distributieplanologie streeft naar gesloten winkelcircuits binnen een winkelgebied. Om een winkelgebied te sluiten, de maaswijdte binnen het winkelgebied te verkleinen of nog, het winkelgebied te verdichten, wordt de winkelgalerij wel eens toegepast. In Brugge kennen we de Alberthall, de Steeghere, de Gouden Boom en tenslotte het Zilverpand met de Zilversteeg. Deze galerijen zijn de oorzaak van een horizontaal-ruimtelijke verdichting die meestal gepaard gaat met het toeslibben van de privé-binnensterreinen. Stedebouwkundig draagt een galerij ertoe bij om de binnenstad beter 'door-dringbaar' te maken, waardoor het grofmazig stadsdeel voor voetgangers en fietsers fijnmazig wordt gemaakt. Doch meestal is dit niet de ware motivering. Veelal ziet één of andere projekt-ontwikkelaar geld in het produceren van winkels binnen het 'winkel erf'. Bovendien is geen enkel van de geciteerde voorbeelden toegankelijk voor fietsers.

Uiteraard is dit distributie-planologisch uitgangspunt éézijdig georiënteerd op het winkelen. Er wordt uitsluitend gepoogd een milieu te creëren dat tot kopen stimuleert. Bovendien stelt deze merkantiele omgeving zich vaak agressief op, wat uiteraard noodzakelijk geacht wordt voor een op consumeren gerichte samenleving. Die agressieve verkoopmethodes zijn typisch voor het gesloten wandelkoopgebied van de semi-openbare winkelgalerij. De traditionele winkelstraat heeft dan tenminste nog andere verkoopsafleidende gebeurtenissen. Dit fenomeen is oorzaak van wat men de psychische verdichting zou kunnen noemen.

Daar het behoud van het horizontaal patroon van straten en pleinen in de binnenstad een stedebouwkundig uitgangspunt is, zou men moeten vermijden dat dit patroon inhoudelijk verdicht en onverantwoord toeneemt; althans zolang een stedebouwkundige studie het tegendeel niet bewezen heeft. De druk om de binnenstad zowel horizontaal (o.a. winkelgalerijen) als vertikaal te verdichten, is groot. Vertikale verdichting kan gebeuren door aan een bestaand gebouw volume, een grotere 'bezettingsgraad' te geven door funktieverandering. De binnenstad is een gegeven ruimtelijke eenheid die historisch en geografisch bepaald is. Zij kan dus niet uitgebreid worden. Dit is niet het geval voor het centrumgebied waar een verdichting van stedelijke en regionale funkties bestaat en dat zich uitbreidt ten nadele van de aanpalende woonfunctie. Daar de binnenstad geografisch niet vergroot kan worden, heeft zij slechts een beperkte draagkracht (ruimtelijk, sociaal), die grenzen stelt aan de verdichting van die binnenstad in het algemeen en aan de uitbreiding van het centrum in het bijzonder.

Het is een feit dat de ruimtelijke draagkracht van het centrum- en van het toeristisch gebied, overschreden is. Men kan ook niet ontkennen dat, door de relatief sterke druk van het toerisme op de binnenstad, dit eveneens het geval is voor de sociale draagkracht. Het zal de lezer reeds bekend zijn dat er ook wat de Brugse binnenstad betreft, agressie-verschijn-

selen aan de oppervlakte komen die getuigen van een negatieve houding terzake.

Uit dit alles kan men besluiten dat er een zeer selektief centrum- en binnenstadbeleid gevoerd zou moeten worden.

De draad weer opnemen

Op een bewuste manier vorm geven aan de ruimtelijke structuur van de stad, is werken aan de samenleving, omdat onze sociale verhoudingen in die structuur weerspiegeld worden. Daarom moet de architectuur van vandaag hedendaags zijn. De primaire inhoud van stadsvernieuwing is vorm geven aan de veranderende eisen en funkties. Vertrekkend vanuit de kontekstualiteit, zullen nieuw en oud een dialoog aangaan met respect voor de identiteit van plaats en bevolking. Een 'mooi, lief tallig' beeld gaat voorbij aan de eigenheid van de stad. Oppervlakte wordt tot inhoud genomen.

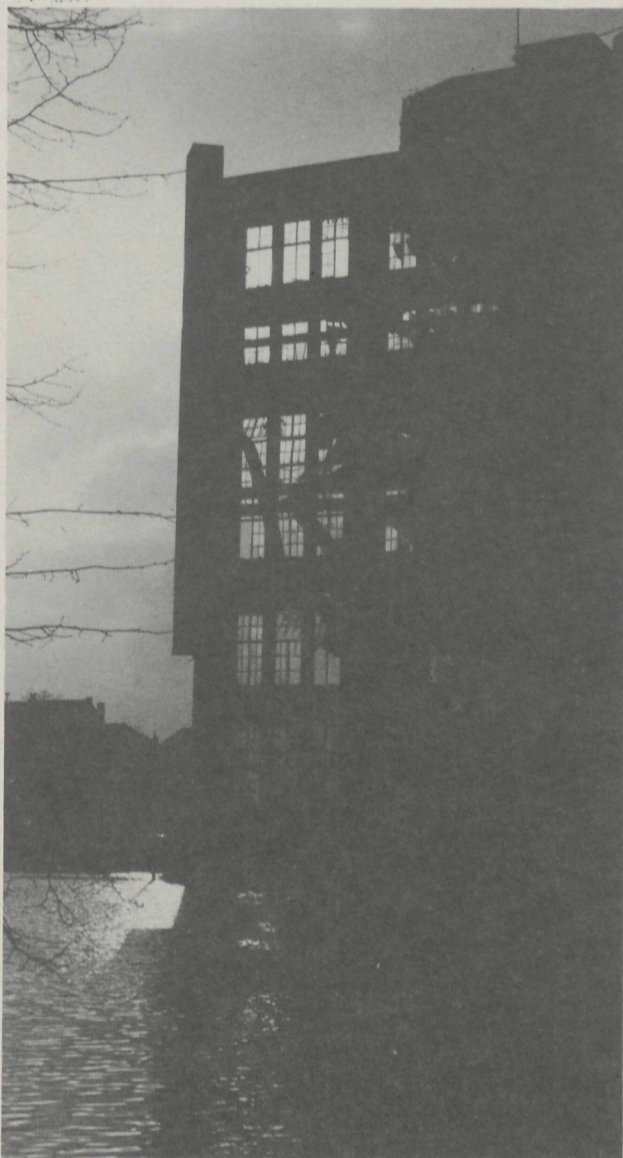
Het gaat niet om een trapgeveltje in baksteen of een bloembakje in de straat, maar om het ingrijpen in de innerlijke verhoudingen van onze samenleving. Het gaat niet op dat een stad zichzelf als een woonerf gaat organiseren en zo voorbijgaat aan de mondigheid van haar bewoners. Hierdoor verdwijnen alle symbolische en materiële bakens; tekens die te kennen geven dat men via een baken overgaat van een publiek naar een privé-domein.

Het gebied waar men doelbewust zijn menselijke omgeving creëert, wordt aan de burger onttrokken. Het wordt een stad als een openluchtmuseum - een Bokrijk voor Amerikanen - waarbij de zachte ideeën van de stadsvernieuwing enkel getolereerd en misbruikt worden voor het uitwendige, een stad in het teken van het middeleeuwse decor, een toneel waarbij de stedelingen slechts toeschouwers zijn. Een wensdroom die blijkbaar onderschreven en in stand gehouden wordt, opdat de werkelijke problemen van de stad zouden ontsnappen aan de aandacht.

In 1972 werd met een structuurplanningsproces begonnen. In 1976 verscheen hierover een momentopname in boekvorm. Het was een voorbeeld van een globaal, procesmatige, sociaal-ruimtelijk beleid. De geïnteresseerde burger kon onder meer de doelstellingen van dit beleid vernemen en nagaan of de politici de sporen die zij zelf getrokken hadden, volgden of er van afweken.

Het is duidelijk dat sommigen die rechtstreeks bij de structuurplanning betrokken waren, geen pottelkijders duldten. Zo moeten wij met spijt vaststellen dat dit globaal stedenbouwkundig beleid, voorbereid door een structuurplanningsproces, niet werd bijgestuurd noch gekontinueerd. Nochtans schuilen gevaren in de huidige fragmentarische en besloten politiek. Ter informatie zou ik willen aanstippen dat hierdoor de kans groter wordt dat ingrepen in het stedelijk weefsel voor belangenkarretjes gespannen worden. 'Wat niet weet, niet deert'. Verder is een fragmentarische aanpak de geschikte manier om door technisch-stedenbouwkundige ingrepen, sociaal-ruimtelijke verdringingsprocessen te realiseren, die door de ver-

Gistfabriek

antwoordelijken niet zomaar openbaar geformuleerd kunnen worden. Ik meen dat ik in de vorige hoofdstukken voldoende heb aangetoond dat door de manipulatie van de binnenstad ten behoeve van het toerisme, sociale verdringingsprocessen gekreëerd worden, die in het nadeel van de bewoners uitvallen. De nadrukkelijke gezelligheid mag dan al voor menig toerist primeren, voor de bewoners is zij sekundair. De inwoner van de stad moet eerst de mogelijkheid en garantie krijgen in die stad te kunnen blijven wonen. Wordt de Bruggeling niet van eigen terrein verdreven door voornoemde ingrepen? Processen die eer negatief dan positief uitvallen voor de kwaliteit van ons samenleven. Brugge ontglipt de Bruggelingen. Ook in de Brugse binnenstad betekent restauratie en rehabilitatie voor de oorspronkelijke bewoners dikwijls uitdrijving uit de eigen vertrouwde omgeving.

Een stedenbouwkundige ingreep die onsamenghangend gepland is, kan ter plekke positieve, maar op andere plaatsen negatieve gevolgen hebben. Het is dus duidelijk dat door het deelgeheelfenomeen, een symptomatische en onsamenghangende ingreep gevaarlijk is, omdat negatieve externe effecten niet denkbeeldig zijn. Zo wordt de verkeersleefbaarheid van de omringende gebieden die niet zelden woongebieden zijn, soms negatief beïnvloed door het autovrij-maken van een winkelstraat.

In veranderingsprocessen in de binnenstad zijn er vaak - wat doelstellingen betreft - tegenstrijdigheden te constateren. Bovendien hangt het bereiken van die doelstellingen veelal af van de grootte en de aard van de macht die verschillende belanghebbenden kunnen laten gelden. Politieke, financiële en 'deskundige' tussenkomsten kunnen bijdragen tot het realiseren van wensen. Bij veranderingsprocessen waarbij veel tegengestelde belangen meespelen, zijn het meestal de zwaksten die in de verdrukking komen. Kleine privé-belangen moeten het afleggen tegen grote, en die hebben tenslotte voorrang op gemeenschapsbelangen. Wordt het toeristisch belang niet geprivilegieerd ten koste van de bewonersbelangen? Vandaag primeert het individuele belang dikwijls op het gemeenschappelijke, en de sterkste wint het. Op de hoogst mogelijk financieel renderende manier, wordt fysisch verbouwd in het nadeel van een waardevol sociaal-kultureel weefsel in de binnenstad. Het beleid verloopt in de schaduw van de machtsuitoefening en belangenkonflikten. Om terug te keren tot een samenhangend en open beleid inzake de sociaal-ruimtelijke politiek, moet de draad met het in 1972 begonnen structuurplanningsproces, opnieuw opgenomen worden. Dit proces zou echter moeten verlopen via een wezenlijke participatie en die zou dan ook politiek waargemaakt moeten worden.

Open beleid

De binnenstedelijke ontwikkeling is altijd het resultaat geweest van menselijk handelen, individueel, in groepen of in besturen die daarvoor bepaalde, vaak tegenstrijdige doelstellingen nastreefden. Door veranderingen in het gebruik van de ruimte en van de grond, en door de activiteiten van belanghebbenden, hebben zich hierbij grondige wijzigingen voorgedaan. Het verleden toont aan dat de wijzigingen in het binnenstedelijk patroon ontstonden onder impuls van macht en belangen waarbij de sterkste het meest haalde. Opdat ook vandaag iedere burger zou weten wie de lasten draagt en wie geniet van de baten, is een open beleid gewenst.

Lange-termijnplanning

Willen wij een verantwoord sociaal-ruimtelijk beleid in de binnenstad, dan zal men afstand moeten nemen van die stedenbouwkundige politiek die de neiging heeft Brugge te laten verworden tot een middeleeuws kasteel, uitgehold tot 'restaurant typique'. De visie die het bij een eenzijdig wel-hebben houdt, zal herzien moeten worden. Er moet bij voorrang aan het welzijn van ons samenleven gewerkt worden, wil men een binnenstadontwikkeling krijgen die georiënteerd is op de bewoners en de rechtstreekse gebruikers.

Het realiseren van deze optie kan niet zomaar van de ene dag op de andere gebeuren. Daarom vraagt het een beleid dat sociaal-ruimtelijk op de binnenstad gericht is, een planning op lange termijn.

Konklusie

In deze bijdrage heb ik geprobeerd enkele Brugse zekerheden die een nefaste invloed hebben op de architectonische en stedenbouwkundige ontwikkeling van de binnenstad, te kontesteren. Bovendien heb ik getracht duidelijk te maken dat die evidenties in belangrijke mate worden ontleend aan de historische ruimtelijke structuur. Deze wordt niet in haar boeiende complexe verwevenheid beschouwd, maar oppervlakkig ontleed naar vormelijke elementen die op een ongeïnspireerde en oneigen wijze worden gehanteerd, om aan te leunen bij een vermeend beeld van weleer.

Anderzijds wordt de ruimtelijke structuur uitgebuit omdat zij toeristisch bruikbaar is. Een ontwikkeling die eenzijdig verloopt en bepaald wordt door zij die om één of andere reden de mogelijkheid hebben het stedelijk-ruimtelijk beleid naar hun hand te zetten. Zij houden hierbij te weinig rekening met de nefaste gevolgen voor het stedelijk weefsel. Stadsvernieuwing is in deze optiek al te veel een sleutelen aan haar ruimtelijke structuur, zodat hieruit negatieve sociale gevolgen spruiten.

Primair bij dit proces is de specifieke ruimte en de functie die deze plekken innemen binnen het stedelijk weefsel. Die sociale bezetting vormt één geheel binnen het voornoemd proces. Bewust werken aan de ruimtelijke structuur van de stad is werken aan de samenleving. Dit zou in wezen aan de basis moeten liggen van een binnenstedelijke vernieuwing. De oppervlakkig esthetiserende stedenbouw zal hiervoor zeker geen waardevolle bijdrage kunnen leveren. Het beleid moet de krachten die de stad naar haar hand zet voor eigen profijt, neutraliseren. Het hoort ook de randvoorwaarden aan te reiken, waarbinnen hedendaagse sociaal-ruimtelijke processen mogelijk worden.

De bewoners hebben de taak hun eigen wonen vorm te geven en zich niet lijdzaam te laten verdringen tot figuranten. Het beleid moet voor die participatie de nodige structuren voorzien.

Het is de taak van de architect die ruimtelijke structuren mede tot stand te brengen die potenties in zich hebben en als dragers kunnen functioneren van een maatschappij waarin de bewoners als mondige burgers worden aangezien. Men dient te breken met de Brugse mooiigheid en grensverleggend te werken, zodat het nieuwe de kans zou krijgen oud te worden. Tot daar deze overpeinzingen.

Ch. Vermeersch

KIKKERS OF PESTICIDEN

Een moeilijke keuze voor India en Bangladesh

In 1983 heeft België 413 ton kikkerbilen ingevoerd uit India en Bangladesh. Wanneer u een volgende keer kikkerbilen eet, wees er dan bewust van dat u actief deelneemt aan de verspreiding van ziekten en de vervuiling van deze arme gebieden door pesticiden.

De soorten waarover we hier spreken zijn *Rana tigrina* en *Rana hexadactyla*. Het voordeel dat zij in de ogen van de smulpapen bieden is het stevige voorkomen van hun billen, die gemiddeld 45 gr per paar wegen. Naarmate de geïndustrialiseerde landen hun inheemse kikkers zeldzamer zagen worden en beschermingsmaatregelen uitvaardigden, zocht de voedingssector naar vervangende oplossingen. De traditionele groene en bruine kikkers worden ingevoerd vanuit de Oostbloklanden, Griekenland en Turkije, maar ook vanuit onze buurlanden van de Europese gemeenschap; hun aandeel is echter te verwaarlozen in vergelijking met de tonnen Aziatische billetjes.

Ginds vangen de kinderen ze in de rijstvelden: elke nacht een honderdtal. (En wij spreken hier dan nog niet over de buitengewoon wreed-aardige wijze waarop de pootjes van het lichaam worden afgehakt, waarna het dier nog gedurende vele minuten ligt te worstelen met de dood, noch over het gebrek aan hygiëne). Elke kikker brengt hun 1,25 frank op. Maar het zijn de handelaars aan wie zij ze verkopen die de grote winsten maken. In 1983 voerden India en Bangladesh 6.500 ton kikkerbilen uit, dit zijn ongeveer 150 miljoen dieren. Weliswaar heeft men een uitvoervergunning nodig, maar deze wordt vlot toegekend gezien de hoge winsten. Deze grote kikkers zijn geografisch verspreid over gans Zuidoost-Azië, van India tot China, Indonesië en de Filipijnen. Tot voor kort waren zij overal overvloedig aanwezig, maar hun snelle achteruitgang in India en Bangladesh heeft reeds meerdere reacties uitgelokt. Deze soorten zijn voornamelijk actief tijdens de moessons; zij jagen in alle vochtige gebieden, voornamelijk in poelen, rijstvelden en moerassige plaatsen. Ze voeden zich met een grote verscheidenheid van insecten, weekdieren, schaaldieren en zelfs met kleine knaagdieren. Volgens berekeningen van Chinese wetenschappers verslinden ze dagelijks tot 150 insecten. Terreinsonderzoek heeft aangetoond dat in rijstvelden met een

normale dichtheid aan kikkers minder insectenschade voorkomt. Daar de massale vangst een duidelijke vermindering van kikkers heeft veroorzaakt, is men verplicht deze natuurlijke inktendoders te vervangen door chemische insecticiden. Het gebruik van deze laatste geschiedt echter op een overdreven en onkontroleerbare wijze en, onder dit massaal verspreide arsenaal van produkten bevinden zich vergiften zoals D.D.T., bij ons erkend als zeer gevaarlijk en verboden.

De gevolgen zijn katastrofaal: enerzijds huidziekten en vergiftiging van het vee door deze pesticiden, anderzijds de verontrustende stijging van verschillende ziekten overgebracht door insecten die een plotse uitbreiding nemen.

En de rekening...

De geldsommen welk dit "dossier kikkers" vertegenwoordigt zijn aanzienlijk; de uitvoer van kikkerbilen brengt voor Bangladesh 455 miljoen BF op ... maar, terzelfdertijd moet dit land pesticiden invoeren voor 936 miljoen BF. Spijtig genoeg zijn geen cijfers beschikbaar van de kosten voor geneeskundige verzorging, noch van vergoeding van schade en aankoop van chemische bestrijdingsmiddelen die nodig zouden zijn bij het verdwijnen van de kikkerpopulatie. Zelfs dan zou het onmogelijk zijn deze toestand weer te geven in cijfers.

Invoer van Aziatische kikkerbilen in enkele landen (in ton)

Landen	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983
Duitsland	-	-	549,9	484,6	677,0	537,0	538,3
België	531,5	617,9	613,3	433,8	759,2	651,5	827,7
Verenigde Staten	-	-	-	-	-	3.201,2	2.435,9
Frankrijk	2.847	2.893	3.904	3.873	4.167	2.424,0	4.500,0
Groot-Brittannië	13,3	32,6	42,3	49,1	64,4	71,4	109,6
Nederland	-	-	-	-	-	-	1.012,0
Zwitserland	-	-	-	-	-	-	250,0

Uitvoer van kikkerbilen van India en Bangladesh (in ton)

Bangladesh	371,3	1.181,8	985,5	669,5	1.201,6	-	3.100,0
India	2.934,2	3.570,0	3.764,0	3.452,0	4.368,0	-	3.400,0
Totaal	3.305,5	4.751,8	4.749,5	4.121,5	5.569,6	-	6.500

Jaarlijks geeft het Nationaal Instituut voor de Statistiek de cijfers vrij van de verschillende ingevoerde en uitgevoerde goederen, geklasseerd per EEG-douanekode. Kikkerbilen, walvis- en zeehondenvlees vormen samen kode 0204.920.

In de veronderstelling dat België noch walvis- en noch zeehonden invoert uit Aziatische landen, stelt men met ontzetting vast dat in 7 jaar tijd - van 1977 tot 1983 - ons land 4.435 ton kikkerbilen heeft ingevoerd (waarde: 638 miljoen fr.). India, Bangladesh en Indonesië vertegenwoordigen hiervan 95 %.

Deze duizelingwekkende cijfers vertegenwoordigen slechts 7 % van de wereldmarkt; de gulzigste landen zijn Frankrijk, Nederland en de Verenigde Staten die meer dan de helft van de wereldmarkt voor hun rekening nemen. Alle hulpverlenende landen voor de Derde Wereld en alle voorvechters voor het natuurbehoud die de bescherming van hun inlandse kikkers wettelijk hebben geregeld, staan op deze droevige palmares van fijnproevers.

Hebben de gulzigaards een geweten?

Slechts enkele decennia geleden werden de kikkers in Bangladesh nog beschouwd als de aankondigers van de moesson, en hen doden was een aanslag op de natuur. Geld heeft dit geloof ontaard en de kikkervangst verzekert thans een seizoeninkomen aan een groot deel van de 96 miljoen inwoners.

Alhoewel geen enkele wetenschappelijke studie over dit onderwerp aanwezig is, hebben de eerste catastrofale gevolgen van de uit evenwicht gebrachte natuur biologen ertoe aangezet dringende beschermingsmaatregelen voor te stellen. Een jachtverbod tijdens de paartijd en een jaarlijks uitvoerquotum werden uitgevaardigd in India en Bangladesh, maar deze maatregelen blijken onbekend te zijn en worden niet gerespekteerd. De exportfirma's en de diepvriesbedrijven zijn sterk verontrust door het zeldzamer worden van de kikkers, de gebruiker echter niet. Een totaal invoerverbod zou de kleine boeren treffen die aldus hun broodwinning immers zouden verliezen.

Duitsland die de grootste gebruiker is, stelt voor om bij de volgende CITES-konferentie *Rana tigrina* en *Rana hexadactyla* op te nemen op lijst II van de konventie, hetgeen de handel van deze soorten zou onderwerpen aan internationale controle. Welke houding zal echter het land van herkomst aannemen?

Zeker is dat "The World Conservation Strategy" die de richtlijnen aangeeft, zal trachten dit dilemma te verzoenen: het milieu beschermen en de menselijke vooruitgang respektieren.

Maar welk milieu ? Welke vooruitgang? Daarover zal men het debat voeren.

En wij bevoorrechten, hebben een deel van het antwoord op onze bankrekening nl. Financiële hulp aan de Derde Wereldlanden.

JP. D'Huart

TRAFFIC (BELGIUM)

Traffic staat voor "Trade Records Analysis of Flora and Fauna In Commerce", welk de naam is van een netwerk van groepen afhankelijk van de Internationale Unie voor de Bescherming van de Natuur en de natuurlijke hulpbronnen.

Dergelijke groepen zijn reeds werkzaam in Groot-Brittannië, de Verenigde Staten, Japan, Australië, Uruguay, Duitsland, Nederland en België. Hun doel bestaat erin toezicht te houden over de toepassing van de Konventie van Washington (CITES) door statistiekontleding, verzamelen van informatie en door steekproeven uitgevoerd zowel bij beroepsmilieu's als bij het grote publiek. Het coördinatiebureau is gevestigd in Cambridge waar reeds gedurende jaren alle gegevens betreffende de internationale handel van bedreigde soorten, gevoerd door een honderdtal landen, in de komputer worden opgeslagen.

Traffic (Belgium) v.z.w. zoekt bekwame, nauwgezette en ... vrijwillige medewerkers.

Adres: Waterloosteenweg, 608, 1060 Brussel (02/347 01 11)

Jean-Pierre d'Huart

ADVERTENTIE

ALLE KRINGLOOPPAPIER

PAPIER
KARTON
ETIKETTEN
OMSLAGEN
SCHRIFTEN
NOTABLOKS
VERPAKKING
BRIEFPAPIER
SCHRIJFBLOKS
KORREKTIEMIDDELEN
PRENTBRIEFKAARTEN
KETINGFORMULIEREN
GELEGENHEIDSGRAFIEK
MAAK ZELF KRINGLOOPPAPIER

Uw kringloopspecialist :

PANDAVA

Kloosterstraat 71-73
2070 Antwerpen-Ekeren
Tel. 03/542.64.65 (2L)

ADVERTENTIE

BOVENSTE BESTE BUTTONS & BADGES

Sportmanifestaties

- kongressen
- reklame
- slogans
- politiek

Europalaan 35 - 9800 Deinze - Tel. (091) 86.33.05

WE DOEN MET JE MEE

D'r gebeurt van alles in de wereld. En jij hebt daar zo je ideeën over. Ideeën die je hard wil maken. Door zelf iets op poten te zetten: een winkel, een bedrijfje, een projekt... Dat kost geld. Geld dat er misschien niet is. Een krediet van de ASLK lost je probleem in een handomdraai op. Want een ASLK-financiering blijft altijd betaalbaar. Loop gerust eens langs bij je agentschap voor informatie.

ASKL
we doen met je mee

1934-1984

**Nationale
Loterij**

**DE NATIONALE LOTERIJ : EEN MILJOENENFEESTDIS
MET ZEER VELE GENODIGDEN.**

De Nationale Loterij, die ook de Lotto en de Toto omvat, is een instelling die ten dienste staat van de gemeenschap.

Haar hulpverlening is veelzijdig. Hier vernoemen we : de ontwikkelingslanden, de milieubescherming, het Rampenfonds, de sportpromotie, de mindervaliden, de bejaarden, het cultureel leven, en, last but not least, het medisch en wetenschappelijk onderzoek.

frontlijn

Van 15 april tot 15 juni ligt op ieder gemeentehuis het 'ontwerpplan afvalstoffen voor Vlaanderen' ter inzage. Milieubewusten die goedgemutst even hun gemeentehuis binnenspringen voor deze inzage, zullen wel schrikken: het plan telt ruim 450 bladzijden. Om ieders taak te verlichten, hield Bond Beter Leefmilieu tussen 9 en 23 mei jl. in de vijf Vlaamse provincies geslaagde voorlichtingsvergaderingen met aan de tafel een deskundige vanuit de milieubeweging, een afgevaardigde van OVAM (Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij) en iemand die de toestand binnen de betrokken provincie verduidelijkte. Eén ding werd duidelijk: in het plan worden te weinig voorstellen geformuleerd i.v.m. het voorkomen van afvalstromen en recyclage.

Daarbij is de capaciteit van de voorziene stortplaatsen voldoende voor 20 jaar, zodat de industrie zich in de eerstkomende jaren in het geheel niet hoeft in te spannen om de mogelijkheden tot recyclage of het voorkomen van afval te realiseren. Storten wordt voorgesteld als de 'goedkoopste' oplossing... terwijl alleen de sanering van de Hooge Maey nabij Antwerpen al 2 à 3 miljard zal kosten.
LG

brieven

Wat is ekologie

In Milieurama nr. 5 verscheen een bijdrage van prof. H. Gysels, getiteld 'Wat is ekologie'. Ik ben het roerend eens als hij schrijft dat meer mensen dan nu het geval is, in hun studie of opleiding kennis zouden moeten krijgen van basisprincipes i.v.m. ekologie.

Ik ben het echter niet meer eens als hij in zijn inleiding schrijft dat ekologie in wezen een deelwetenschap is van de biologie. Eerder zou ik het andersom stellen en zeggen dat biologie één van de facetten is van ekologie. Een ekoloog moet inderdaad meer dan vage begrippen hebben over biologie maar dat is evenzeer het geval met scheikunde, ruimtelijke ordening, geluidkunde, wetgeving, afvalverwerking, voeding, transport en geneeskunde om er maar enkele kriskras door elkaar te noemen. Het is mijns inziens verkeerd een ekoloog te beschouwen als een gespecialiseerd bioloog. Een ekoloog is veeleer iemand die van een uitgebreide hoeveelheid disciplines de basisprincipes goed kent en ook de samenhang duidelijk ziet. Dat een ekoloog op al die deelterreinen ook nog specialist zou zijn lijkt mij uitgesloten.

Het feit dat er nog maar weinig (of nog geen) echte ekologen bestaan, mag geen verontschuldiging zijn voor biologen om zich ekoloog te (laten) noemen. Dit alles voor de duidelijkheid waarvoor prof. H. Gysels pleitte.

F. Van Gorp
'milieudeskundige'
Bornem

Groen fascisme

Na reacties van de verschillende lezersbrieven ga ik grotendeels akkoord dat een milieubeweging niet anders kan dan ook machtsconcentratie tegengaan en een afdoende beleidscontrole eisen door de bevolking en de basisgroepen. Deze eis tot spreiding van de macht vindt men echter in vele ideologieën terug en heb ik het best teruggevonden in het 'integraal federalisme'.

Een centralisatie van macht bij een beperkte groep mensen is, naar mijn oordeel, niet alleen te vinden bij rechtse regimes, maar ook bij linkse en uiterst-linkse regimes, daarover zijn wij het toch eens?

Ik zou zelfs verder gaan en beweren dat er ook links fascisme bestaat; tenminste indien wij de term en de uitleg van de heer W. van den Panhuysen onderschrijven. 'Meningen moeten bekritiseerd kunnen worden' maar meningsuitingen mogen niet belet worden en dit gebeurt nu en gebeurde in het verleden teveel om er zich geen zorgen over te maken. Want wie gaat bepalen of een ideologie al of niet een spreekrecht heeft?

Dit wordt gevaarlijk terrein en indien de milieubeweging zich daartoe leent, past ze een methode toe die ze wil bestrijden of doet men aan bewapening om de vrede af te dwingen.
Etienne Keymolen
Asse

HET MEISJE MET DE KANKERSTOKJES

DOOR HANS CHRISTIAAN HENS

OVER ROKEN EN KANKER

Het roken van tabak is naar schatting verantwoordelijk voor 15 tot 20 % van alle doodsoorzaken in Groot-Brittannië. Dat betekent dat er aan de overzijde van het kanaal jaarlijks zowat 100.000 mensen sterven ten gevolge van ziekten waarvan de oorzaak tot het tabaksgebruik is terug te voeren. Deze ziekten kennen zeer verschillende vormen van verschillende typen kankers, van ontstekingen en verstoppingen van de luchtwegen tot hartaandoeningen. (7)

In 1978 stierven in de Verenigde Staten zowat 80.000 mensen aan door roken veroorzaakte longkanker. Daar moet men dan nog aan toevoegen dat nog eens 40.000 anderen stierven aan kanker van de mond, de bovenste luchtwegen, de slokdarm, de nieren, de maag, de lever en andere plaatsen in het lichaam. Ook deze gevolgen schrijft men toe aan het roken van tabak. Bovendien neemt het voorkomen van deze kankers toe en men schat dat in de U.S.A. in 1981 130.000 tot 140.000 mensen stierven ten gevolge van roken. (1) Zowat 30 % van alle kankerdoden in de U.S.A. schrijft men toe aan het roken van tabak, en vooral aan het roken van sigaretten.

Met deze cijfers staat het roken op de eerste plaats van de trieste top-tien van te vermijden doodsoorzaken. In België beschikken we niet over hetzelfde cijfermateriaal als de Britten en de Noord Amerikanen. Maar er is geen enkele reden om aan te nemen dat wij er beter zouden voorstaan. In België steeg het verbruik van sigaretten volgens cijfers van de Belgisch-Luxemburgse Economische Unie van 1947 (8,5 miljard stuks) gestadig tot 1972 (21,2 miljard stuks). Vanaf dat ogenblik daalde de verkoop tot 17,9 miljard stuks in 1978 om daarna opnieuw te stijgen tot 21,8 miljard stuks in 1982. Deze cijfers zijn echter onvoldoende om de rookgewoonten van de Belgen te beschrijven.

Een enquête-onderzoek toonde aan dat in 1983 36,8 % (47 % van de mannen en 27,5 % van de vrouwen) van de Belgen regelmatig rookte. Het aantal rokers is nochtans dalend. In de periode 1976-1980 is het aantal rokers in Vlaanderen gedaald met nagenoeg 4 % of met ruim 160.000 personen. Bij de mannen is de daling het grootst (-5,3 %); in het bijzonder in de leeftijdsgroep van 45 jaar en meer (-13 %). (4) Nochtans zijn er ook signalen die wijzen op minder gunstige ontwikkelingen in het rookgedrag. Zo is er bij de jongeren geen duidelijke kentering in hun rookgewoonten merkbaar en in Zweden (dat vaak als een trendsetter beschouwd wordt) zijn er sinds 1980 stelselmatig meer jongeren in de jonge leeftijdsgroepen (13-16 jaar) die roken.

Tevens moet men bij de evaluatie van de effecten van roken op de kankerfrequentie rekening houden met een vertragingperiode van 20 tot 30 jaar tussen de (mede)oorzaak en het effect. Zo zijn de longkankers die we nu vaststellen gedeeltelijk terug te voeren tot het rookgedrag van onze bevolking in de vijftiger en begin zestiger jaren.

In deze bijdrage hebben we vooral aandacht voor de effecten van roken op het erfelijk materiaal. Gezien de evidente relatie die bestaat tussen mutagenese en karcinogenese, mogen de hierboven aangevoerde cijfers dan ook niet verwonderen. Tenslotte willen we ook kort aangeven wat de effecten zijn van het roken van sigaretten op een zich ontwikkelend leven tijdens de zwangerschap.

EFFEKTEN VAN SIGARETTENROOK OP HET ERFELIJK MATERIAAL

Sigarettenrook bevat duizenden bestanddelen waarvan de meeste gevormd worden tijdens het verbrandingsproces. Een aantal van deze stoffen kan het erfelijk materiaal veranderen. Onder hen onder meer nitrosaminen, polycyclische koolwaterstoffen, hydrazinen, formaldehyde, aldehyden, vinylchloride en styreen, stoffen waarvan men de namen reeds eerder heeft teruggevonden in de serie bijdragen over kankerverwekkers in onze omgeving.

Het geheel van deze producten kan men als een sterk middel beschouwen om het erfelijk materiaal te veranderen : 1 tot 5 % van het condensaat van 1 sigaret is voldoende om het erfelijk materiaal van bacteriën te veranderen of om wijzigingen aan te brengen in het erfelijk materiaal van menselijke cellen die men kweekt in het laboratorium. (6)

Bovendien heeft men het mutageen effect van sigarettenrook aangetoond in talrijke proefdieren van de meest verscheiden soorten. In wat volgt zullen we echter vooral oog hebben voor de resultaten van waarnemingen die het erfelijk materiaal van de mens evalueren.

Afwijkingen in het erfelijk materiaal in de lichaamscellen van rokers.

Men vindt tweemaal meer chromosoomafwijkingen in de witte bloedcellen van rokers dan bij niet-rokers. Het aantal van deze afwijkingen houdt niet onmiddellijk verband met het aantal sigaretten dat men rookt, maar wel met de hoeveelheid teer die men dagelijks naar binnen werkt. (6) Dit toont aan dat wellicht de teer verantwoordelijk is voor deze afwijkingen en niet het type sigaret dat men rookt : rookt men veel sigaretten met een lage teerinhoud, dan heeft dit precies hetzelfde effect als het roken van minder sigaretten met veel teer. Men kan dus alleen spreken van een relatief 'voordeel' dat men kan halen uit het roken van sigaretten met een laag teergehalte wanneer men roken van sigaretten met een laag teergehalte niet compenseert door meer te roken.

Afwijkingen ter hoogte van de geslachts-cellen

Het is interessant het effect van b.v. roken na te gaan in lichaamscellen zoals de witte bloedcellen. De resultaten van een dergelijk onderzoek zijn informatief over de vraag of roken het erfelijk materiaal beïnvloedt, en zo ja, in welke mate ? Bovendien is

het aantal afwijkingen in een weefsel als het bloed wellicht een maat voor het aantal afwijkingen in andere weefsels en dus voor de genetische gezondheid van een individu of anders gezegd een mogelijke maat voor zijn kankerrisico.

Van een bijzonder belang is nochtans de kwaliteit van het erfelijk materiaal in onze geslachtscellen. Dit is namelijk het materiaal dat we doorgeven aan de volgende generaties. Afwijkingen hierin kunnen naargelang hun aard leiden tot spontane abortussen, aangeboren misvormingen of erfelijke ziekten. Bij de mens zijn geen waarnemingen bekend die rechtstreeks de kwaliteit van het erfelijk materiaal in de geslachtscellen beoordelen met het doel een vergelijking te maken tussen rokers en niet-rokers. Nochtans zijn er een aantal waarnemingen die alleen maar te interpreteren zijn wanneer men het onderliggend mechanisme terugvoert naar een beïnvloeding van de geslachtscellen.

Bij de vrouw

Vrouwen die roken zijn minder fertiel dan niet-rooksters. Bij vrouwen die roken begint de menopauze ook vroeger. Dit effect hangt samen met hoeveel men rookt en is wellicht terug te voeren tot de aanwezigheid van stoffen in de sigarettenrook die schadelijk zijn voor de vrouwelijke geslachtscellen (de zogenaamde 'ovotoxinen'). (8)

Bij de man

Er zijn in de wetenschappelijke literatuur studies bekend die aangeven dat bij rokers meer spermacellen met afwijkende vormen voorkomen dan bij niet-rokers. (2) De vorm van de spermacel wordt soms gehanteerd als een maat voor afwijkingen van de chromosomen. Het effect is in sommige studies ook afhankelijk van hoeveel men rookt. Andere studies vinden dan weer geen invloed van roken op de vorm van de spermacellen. (9)

Er bestaat op dit ogenblik één studie die erop wijst dat vaders die roken (terwijl de moeders niet roken) een hogere kans hebben op kinderen die rond het tijdstip van de geboorte sterven. (5) Zou dit effect inderdaad bestaan dan is het ook alleen maar terug te voeren tot de gemiddelde lagere kwaliteit van het erfelijk materiaal in de zaadcellen van de vader-rokers.

'PASSIEF'-ROKEN

De rook die wordt geproduceerd door een brandende sigaret bevat dezelfde componenten als de rook die wordt geproduceerd tijdens het 'aktief'-roken. Sommige van de gekende mutagenen in de sigarettenrook komen trouwens in hogere concentraties voor in de 'zijrook' dan in de rook die door de filter wordt gehaald. Dit is ondermeer het geval voor de nitrosaminen (tot 830 maal gekoncentreerder voor dimethylnitrosamine), voor benzo(a)pyreen (x 3,4), formaldehyde (x 51) en B-naftylamine (x 39). Het is precies deze zijrook die wordt ingehaald door de passieve roker.

Bevolkingsonderzoek heeft uitgewezen dat niet-rokende vrouwen die getrouwd zijn met rokers een groter risico op longkanker hebben dan niet-rokende vrouwen die getrouwd zijn met niet-rokers. (7)

Naast deze effecten op het kankerrisico, is het redelijk te verwachten dat passief roken ook gevolgen heeft op het erfelijk materiaal en op het leven dat zich ontwikkelt in de baarmoeder, maar we beschikken voorlopig niet over resultaten van wetenschappelijk onderzoek in deze richting.

ROKEN TIJDENS DE ZWANGERSCHAP

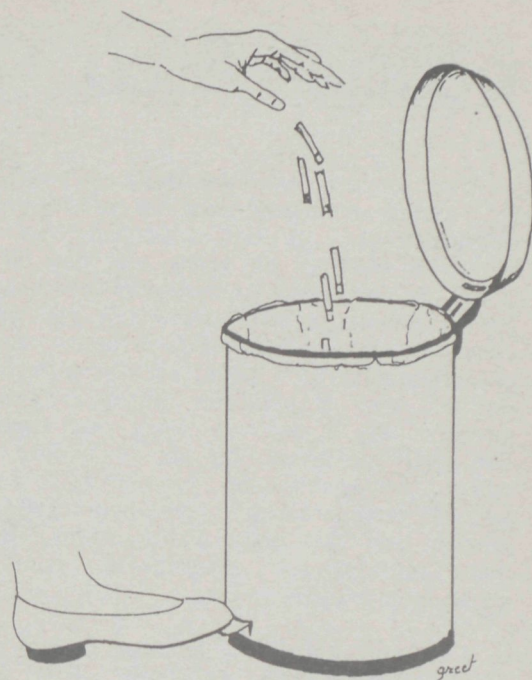
Er bestaan op dit ogenblik meer dan 50 studies die de invloed van het rookgedrag van de moeder op de ontwikkeling van het embryo en de foetus beschrijven. De algemene konklusie is dat dit gepaard gaat met een algemene vermindering van de groei voor de geboorte. Deze vermindering is gekenmerkt door een veralgemeend lager geboortegewicht, gemiddeld met zo'n 200 gram. Ook andere lichaamsafmetingen zoals lengte en schedelomtrek zijn gemiddeld lager bij pasgeborenen van moeders die rookten tijdens de zwangerschap, dan bij moeders die niet rookten.

Moeders die roken tijdens de zwangerschap verhogen meteen ook hun risico op spontane miskraam en hun kind heeft ook een grotere kans om doodgeboren te worden of kort na de geboorte te sterven.

Of roken tijdens de zwangerschap ook de kans op belangrijke aangeboren afwijkingen doet toenemen is niet duidelijk op dit ogenblik. Ook de mogelijke invloed op de mentale en motorische ontwikkeling van het kind is vooralsnog het onderwerp van discussie (3).

Welke preciese stoffen en welke mechanismen aan de basis van deze invloeden liggen is niet duidelijk. In tegenstelling tot het complete mengsel van mutagenen dat verantwoorde-

lijk wordt gesteld voor de invloed op het erfelijk materiaal en de kankerverwekking, wijst men in dit verband vooral op het belang van nikotine en koolstofmonoxyde in het bloed van de rokende aanstaande moeder. Ook het lager gehalte aan vitaminen B12 in het serum van de rokende aanstaande moeder brengt men in verband met een vertraging van de foetale groei. Overeenkomstig deze gegevens kan men aan aanstaande moeders die roken alleen maar de raad geven deze gewoonte in de mate van het mogelijke op te geven. Overeenkomstig de gegevens over de genetische kwaliteit van het sperma en deze over passief roken, moet men wellicht dezelfde suggestie doen voor de aanstaande vaders opdat ook zij hun aandeel zouden leveren in de verbetering van de gezondheidsstatistieken van de pasgeborenen.

BESLUIT

Er bestaat geen enkele wetenschappelijke twijfel over dat roken het erfelijk materiaal aantast. Dit effect is bij de mens het gemakkelijkst waar te nemen in de chromosomen van de witte bloedcellen. Bovendien zijn er duidelijke aanwijzingen dat de mutagene componenten van sigarettenrook de gonaden kunnen bereiken. Nogtans is het precieze effect van sigarettenrook op de geslachtscellen van de mens onvoldoende onderzocht om nu reeds over de gezondheid van de komende generaties uitspraken te doen.

De gegevens over de invloed van sigarettenrook op het erfelijk materiaal van de niet-geslachtscellen sluiten aan bij het verhoogd kankerrisico dat rokers lopen. Bovendien neemt ook de kennis over het onbetwistbaar zwangerschapsinterfererend effect dat roken heeft, gestadig toe.

Het gebruik van veel alcohol in combinatie met roken sorteert in een effect dat groter is dan de optelsom van beide afzonderlijke effecten (synergisme). Vooral de toename van het aantal kankers in het hoofd en in de nekstreek en van het aantal chromosoomafwijkingen in de witte bloedcellen is hierdoor gekenmerkt.

Luc HENS

LITERATUURLIJST

- (1) DOLL R., PETO R. The causes of cancer. Quantitative estimates of avoidable risks of cancer in the United States today. Oxford university Press, Oxford (1981)
- (2) EVANS H.J., FLETCHER J., TORRANCE M., HARGREAVE T.B. Sperm abnormalities and cigarette smoking. *Lancet* I : 627-629 (1981).
- (3) HANSON J.W. Teratogenic agents. In principles and practise of medical genetics. A.E. Emery, D.L. Rimon (Eds.), pp. 127-151. Churchill Livingstone, London (1983).
- (4) JOOSSENS L. Documentatiemap roken. Pers en voorlichting, Ministerie van Volksgezondheid en van het Gezin, Hertogstraat 82, 1000 Brussel ; D/1983/2196/10 (1983).
- (5) MAU G., NETTER P. Die Auswirkungen des väterlichen Zigarettenkonsums auf die perinatale Sterblichkeit und Missbildungshäufigkeit. *Deutsch Med. Wochenschr.* 99: 1113-1118 (1974).
- (6) OBE G., HELLER W.D., VOGT H.J. Mutagenic activity of cigarette smoke. In G.Obe (Ed.), *Mutations in Man* ; pp. 223-246 Springer-Verlag Berlin (1984).
- (7) Royal College of Physicians. Health or Smoking ? Follow-up report of the royal college of physicians. Pitman, London (1983).
- (8) The health consequences of smoking for women. A report of the surgeon general. U.S. Department of health and human services (1980).
- (9) VOGT H.J., HELLER W.D., OBE G. Spermatogenesis in smokers and non-smokers : an andrological and genetic study. In G. Obe (Ed.), *Mutations in man* ; pp. 247-291. Springer-Verlag Berlin (1984).

politiek & co

Dat onze verantwoordelijke politici soms (of veelal) meesters zijn in versluisend taalgebruik blijkt uit het antwoord van minister DEWULF (SP) op de vraag van dhr. BOSMANS (PVV) of er reeds schadegevallen bekend zijn bij de bevolking naar aanleiding van de inhalering van houtbeschermingsmiddelen die pentachloorphenol (PCP) bevatten. De minister meldt dat er voor 8 klachten metingen werden uitgevoerd; bij 3 daarvan werd een laag gehalte aan PCP gemeten, bij de 5 andere gevallen waren de resultaten, zonder het streefcijfer van 5 microgram/m³ te overschrijden, toch eerder aan de hoge kant. Aldus, een niets aan duidelijkheid overlatende minister van gezondheidsbeleid.

Uit het antwoord op een vraag van dhr. DE WASSEIGE (PS, voorheen RPW) blijkt dat einde 1983 3 veiligheidspompen in het primaire koelcircuit van Doel IV, abnormale trillingen veroorzaakten. Pas einde maart 1984 was de situatie genormaliseerd. Dergelijke pompen spelen een cruciale rol als er iets misloopt in het primaire koelcircuit.

De Vlaamse raad voor het leefmilieu, die minister Lenssens moet bijstaan in zijn beleid, heeft o.m. tot taak een jaarverslag te maken inzake de stand van zaken i.v.m. het Vlaamse leefmilieu. Nu is dit verslag opge maakt en bestaat het, maar waar zit het? Het KB van 16.12.81 voorziet immers dat de Vlaamse raad voor het leefmilieu dit jaarverslag doorstuurt naar de Vlaamse raad na goedkeuring door de Vlaamse executieve. Uit het antwoord aan dhr. DEMOL (VU) blijkt nu dat de Vlaamse executieve dit jaarverslag

enkel 'geakteerd' heeft, omdat er meerdere onnauwkeurigheden in voorkwamen, en heeft het overgemaakt aan de voorzitter van de Vlaamse raad. Tot nu toe heeft men er verder niet veel meer van vernomen. Minister Lenssens voegt er wel aan toe dat niets belet dat de Vlaamse raad voor het leefmilieu haar jaarboek openbaar maakt.

Initiatieven:

- PVV-voorzitter Guy VERHOFSTADT heeft een wetsvoorstel ingediend om de BTW voor loodvrije benzine te verlagen van 25 naar 19 %. Dit om de verkoop fiscaal aan te moedigen.

- Dhr. VAN VELTHOVEN (SP) heeft een voorstel van dekreet ingediend om alle vergunningen inzake ruimtelijke ordening en milieuproblematiek te coördineren; dit om orde te scheppen in de huidige chaotische toestand. 18 verschillende vergunningsstelsels zouden gebundeld worden tot één vergunningsaanvraag, in te dienen bij de provinciale directies van AROL, met ruime adviserende bevoegdheid voor het kollege van burgemeester en schepenen.

Tot slot: een geestige (letterlijk & figuurlijk): uit een onderzoek van Test-Aankoop blijkt dat brouwers van abdijbier in ons land geen SO₂ gebruiken als bewaarmiddel, alhoewel wettelijk 20 mg/l toegestaan is. Dhr. DEMOL (VU) vroeg zich af waarom men die toevoeging toelaat als proefondervindelijk bewezen is dat ze overbodig is: hij noemde die toestand plastisch "een wettelijke uitnodiging tot chemisch geknoei".

Staatssecretaris Aerts wist mee te delen dat de huidige regeling teruggaat op de Benelux-beschikking van 31/8/73, waar dat die beschikking thans wordt bewerkt en vóór het eind van het jaar zou moeten klaar zijn. Gezondheid!

Dirk Van Melkebeke

flitsen

► De volledige waarheid over de vracht van de Mont-Louis is nog altijd niet boven water gekomen. De lading blijkbaar ook niet. Maandag, 29 april, viste het Oostendse Loodswezen nog een leeg vat met de vermelding 'hexafluoride' op.

► Vanaf 13 mei gaat het stedelijk slachthuis van Bilzen op aanvraag hormonentests uitvoeren. Betrouwbaarheid gewenst.

► De N8 of België's achtste nukleaire centrale komt er nog niet. De beslissing daaromtrent zal in elk geval niet

in 1985 vallen.

Krijgen de Limburgers dan toch hun wervelbedcentrales?

► Na het tijdperk van de autowegen is misschien het tijdperk van de kanalen aangebroken. De actiegroep SAK uit Brugge vindt de bouw van het Noorderkanaal zinloos. Het vormt een tweede verbinding voor binnenschepen tussen Zeebrugge en Gent.

► De verwezenlijking van het Baalhoekkanaal ligt blijkbaar niet in de ijskast. Onlangs had een nieuwe bijeenkomst hieromtrent plaats met een afvaardiging van het Antwerps

stadsbestuur, en van de Antwerpse sociaal-ekonomische kringen en een regeringsdelegatie onder leiding van premier Martens.

► Gevaarlijke dranken. Vanaf 1 mei moeten in Nederland tankwagens die dranken met meer dan 24 procent alcohol vervoeren te herkennen zijn aan een oranje bord met een kodenummer. Deze stoffen kunnen namelijk bij minder dan 100°C ontvlammen.

► Een studie over de betekenis van het Jaar van de Vekeersveiligheid en Verkeersleefbaarheid voor de bevolking wees uit dat het een 'flop'-jaar van verkeersveiligheid geworden is.

GM

berichten

JNM-ZOMERKAMPEN

Jaarlijks organiseert JNM een veertigtal kampen die openstaan voor alle jongeren die belangstelling hebben voor de natuur. De kampen zijn meestal gehuisvest in een boerderij, een school of in tenten. De activiteiten gebeuren te voet of per fiets. Voor jongere leden worden initiatiekampen georganiseerd. Eens een zekere basiskennis verworven, kom je aan je trekken op allerlei gespecialiseerde of algemene natuurstudiekampen. En om ons laatste stukje natuur te behouden zijn er natuurlijk ook de werkcampen. Tenslotte wordt er ook gedacht aan de allerjongsten, de 8- tot 12-jarigen, 'de piepers', kunnen op de piepkampen terecht!

CM

MELSBROEKSE BEVOLKING WIL BESCHERMING VAN HET KASTEEL SNOY

Op 11 april werd het openbaar onderzoek afgesloten in verband met de bescherming als dorpsgezicht van het kasteel Snoy en de onmiddellijke omgeving te Melsbroek. De Melsbroekse bevolking heeft naar aanleiding daarvan massaal de wil te kennen gegeven dat dit dorpsgezicht voor de toekomst moet bewaard worden. Meer dan 300 gezinnen lieten het college van burgemeester en schepenen van de gemeente Steenokkerzeel schriftelijk weten dat zij een spoedige en definitieve bescherming van het kasteel Snoy en omgeving wensen. Zij wacht nu op daden van de politieke verantwoordelijken.

CM

PHILLIPS PETROLEUM BEHEERST ZIJN RESULTAAT ZOMIN ALS ZIJN STANK

Phillips Petroleum heeft er al jaren een potje van gemaakt in België wat luchtvervuiling betreft. In één zaak zijn ze nochtans konsekwent. Hun onvermogen om hun produktieproces te beheersen vindt men ook terug in hun resultaten! Zij slagen er niet in om hun centen binnenshuis te houden. Integendeel, ze stapelen de verliezen op, jaar na jaar, en in stijgende lijn! Het jaar 1983 werd een echte giller. In het jaar zelf slaagde PP erin om maar liefst 1 miljard en 16 miljoen frank verlies te maken! PP heeft dus alle redenen tot blozen. Niet alleen slaagt ze er niet in om haar bedrijf stankvrij te maken, maar met zo'n resultaat moeten ze zeker onraad voelen. Als PP doorgaat dit soort resultaten op te stapelen, kan Belt bijna in zijn luie stoel gaan wachten tot PP zichzelf dichtdoet.

CM

ENERGIE-TENTOONSTELLING

Als centrum voor volwassenenedukatie rekende Sfinks-Vorming het tot één van haar taken de stand van zaken te inventariseren op het vlak van de energieproblematiek, zoals die zich aanbiedt als resultaat van een lange, historische ontwikkeling. Het resultaat van een grondige studie hierrond ligt besloten in een rondreizende, edukatieve, kant-en-klaar tentoonstelling met als titel 'Overhit, anderhalf miljoen jaar energiebeschaving'. Voor meer inlichtingen kan er kontakt worden opgenomen met Sfinks-Vorming: tel. 03/455 87 21.

CM

EEN WEEK VOL NATUUR!

Het Centrum voor Natuurbeschermingsedukatie organiseert tijdens de vakantiemaanden enkele natuurweken in verschillende interessante natuurgebieden: 'de Brabantse bossen' te Haasrode (1-5 juli), 'de heide' te Kalmthout (12-16 aug.), de Zwinstreek (19-23 aug.) en een natuur- en kruidenweek te Schilde (19-23 aug.). De vakantiekursussen zijn bedoeld voor wie meer inzicht wil verwerven in de samenhang van de natuur en in de rol die de mens kan spelen om zijn leefomgeving in stand te houden. Gedetailleerde programma's zijn te verkrijgen op het CVN-sekretariaat; Omeganckstraat 20, 2018 Antwerpen, tel. 03/231 84 81.

CM

KONINKLIJKE KOMMISSIE VOOR MONUMENTEN & LANDSCHAPPEN VIERT HAAR 150-JARIG BESTAAN

Het jaar 1835 blijft in de geschiedenisboekjes altijd verbonden met de eerste spoorweg tussen Brussel en Mechelen. Maar velen vergeten dat er dit jaar ook wat op cultureel vlak te vieren valt; bij Koninklijk Besluit van 7 januari 1835 werd de Koninklijke Commissie voor Monumenten opgericht, een primeur op het vlak van de monumentenzorg in Europa.

CM

NETWERK OP GOEDE WEG

In nauwelijks enkele maanden hebben meer dan 1000 krekelspaarders een spaarinlage van meer dan 115 miljoen verzameld! Men wordt krekelspaarder door als rekeninghouder bij de ASLK een krekelsparen-formulier in te vullen. De ASLK betaalt Netwerk een aanbrengvergoeding op het totale spaarbedrag van alle krekelspaarders, zonder dat dit de individuele intrest van de spaarders vermindert. De krekelspaarder kan ook een gehele of gedeeltelijke intrest-afstand doen. Dank zij dit uitgebreid werkkapitaal werden reeds 34 projecten door Netwerk financieel gesteund.

CM

'DE STEENBEEMDEN' INGELULDIGD

De Wielewaal kocht na jarenlange inspanningen het moerasbiotoop 'De Steenbeemden' langs de Kleine Nete te Kessel (bij Lier). Op 16 mei jl. werd dit waterrijk gebied officieel ingehuldigd. Met zijn 10 ha vormt het de eerste fase van het project.

ED

TRANSPORT RADIOAKTIEF AFVAL

Bij een recente aktie in Moeskroen wees BAKS (Brugs Aktiekomitee voor Kernstop) nogmaals op de waanzinnige risico's bij het transport van radio-actief afval.

Jaarlijks vinden zo'n tiental hoogradioactieve transporten plaats van Doel naar de opwerkingsfabriek te La Hague (Frankrijk). In de gemeenten die bij dit transport doorkruist worden, werden nochtans geen preventieve maatregelen genomen in geval van ongeluk of schade, terwijl het gevaar voor besmetting ook bij normaal verloop van het transport bestaat voor de machinist en het personeel, aangezien zij lang in de omgeving van de stralingsbron verblijven. Volgens BAKS moeten deze transporten worden stopgezet, zolang het ekologisch en economisch nut van opwerking niet kan bewezen worden.

HL

HORMONENVRIJ EUROPA

Eind april werd door mensen van Plattelandsontwikkeling, de Bond Beter Leefmilieu en het OIVO een symbolische gouden spuit overhandigd aan de staatssekretaris voor landbouw en Europese zaken. Plattelandsontwikkeling ijvert al 3 jaar voor de afzet van gewaarborgd hormonen-vrij vlees van boer naar slager en verbruiker. Volgens Plattelandsontwikkeling is het praktisch en economisch haalbaar om kwaliteitsvlees voort te brengen, en zou een absoluut verbod van hormonen in België en Europa een einde maken aan de oneerlijke concurrentie op basis van illegale praktijken.

HL

TUINBOUWBEDRIJVEN VERVUILEN TE LOCHRISTI

Sinds enkele maanden wordt Lochristi geteisterd door stankhinder. De luchtverontreiniging wordt voornamelijk veroorzaakt door tuinbouwbedrijven, die ten gevolge van de economische crisis steeds meer gebruik maken van goedkopere 'alternatieve grondstoffen' of zelfs industriële afvalstoffen. Recente onderzoeken van het Instituut voor Hygiëne en Epidemiologie wijzen uit dat bestaande luchtverontreinigingsnormen worden overschreden, zodat de omwonenden aan concentraties worden blootgesteld die schadelijk zijn voor hun gezondheid. FMG (Federatie voor Milieubescherming Gewest Gent) eist dat aan een definitieve oplossing zou gewerkt worden en roept op tot een parlementair initiatief om dit probleem in de Vlaamse Raad te bespreken.

HL

PROGRAMMA BOUWKUNDIG ERFGOED

Sinds enkele jaren bouwt de Koning Boudewijnstichting (K.B.S.) een programma Bouwkundig Erfgoed uit. Dit programma behelst 2 doelstellingen.

Een eerste doelstelling bestaat erin steun te verlenen aan de restauratie of renovatie van een aantal waardevolle, beschermde monumenten. Zo werden reeds projecten in Meldert-Hoegaarden, Muizen-Mechelen, Sint-Truiden, Oudenaarde, Vivenkapelle-Damme, Gent, Nieuwrode-Holsbeek, Koekelare, Millen-Riems en Antwerpen voor steun weerhouden.

Een tweede doelstelling bestaat erin zoveel mogelijk geïnteresseerden te laten kennis maken met ons bouwkundig patrimonium. In het kader hiervan richt de K.B.S. ook dit jaar weer vijf monumententochten in. Deze tochten zijn stevige wandelingen met een wedstrijd, een kleine tentoonstelling, muziek en eet- en drankgelegenheden.

Voor alle inlichtingen en documentatiemateriaal: K.B.S., Brederodestraat 21, 1000 Brussel. Tel. 02/511 18 40.

JV

publikaties

publikaties

Zure neerslag; Caroline Billeau; 1984; V.B.V., Gontrode; verkrijgbaar bij AROL, Dienst Groenbeheer, Belliardstraat 14-18, 1040 Brussel, tel. 02/513 99 20; 23 blz.; 40 fr.

Geeft een overzicht van de oorzaken, de schadelijke effecten en de mogelijke bestrijdingsmaatregelen van zure neerslag.

Biogas, the brown revolution ?; 1984; Stichting Agromisa, Postbus 41, NL-6700 AA Wageningen, tel. 00/31/8370/12217; 117 blz.; 12,6 gulden. Engelstalig boekje over de sociale aspecten van de invoering van biogas in China en India met speciale aandacht voor de mogelijkheden en de gevolgen ervan voor de kleine boer.

 Opstaan tegen afval; Willem Hoogendijk; 1983; Stichting voor Milieu-educatie, Oudegracht 42, NL-3511 AR Utrecht, tel. 00/31/30/33 33 57; 112 blz.; 7 gulden. Catalogus bij een tentoonstelling over afval, die echter heel goed los is te gebruiken als inleiding tot het afvalprobleem en zijn economische en sociale achtergronden.

Vat je'm; 1985; Stichting voor Milieu-educatie, Oudegracht 42, NL-3511 AR Utrecht, tel. 00/31/30/33 33 57; 28 blz.; 6 gulden.

Strip waarin vragen omtrent energieafval op een humoristische wijze aan de orde worden gesteld; met educatief aanhangsel.

 Tegen de stroom in; Hans van Teijlingen; 1984; Stichting voor Milieu-educatie, Oudegracht 42, NL-3511 AR Utrecht, tel. 00/31/30/33 33 57; 112 blz.; 12 gulden. Geeft de samenhang weer van de energie, de milieu- en samenlevingsproblematiek. Met talrijke illustraties.

De Gouden Delta: tien jaar hangen en wurgen; 1984; Vereniging Milieuhygiëne Zeeland, Postbus 334, NL-4460 AS Goes, tel. 00/31/1100/28259; 104 blz.; 19,25 gulden.

Verzameling teksten, foto's en kartoens uit 'De Gouden Delta', het blad van de Vereniging Milieuhygiëne Zeeland, dat eind 1983 na 10 jaar verschijnen werd opgeheven.

Hoe dieren leven : Zoogdieren/Vogels/Vissen/Reptielen en amfibieën/Insekten/Lagere Dieren; 1984; Elsevier, Leuvensesteenweg 325, 1940 Woluwe-Zaventem, tel. 02/720 90 90; 160 blz. per deel; 390 fr. per deel, 1920 fr. voor de complete serie.

Zesdelig werk met de nieuwste inzichten en ontwikkelingen in de biologie, waarbij de vraag hoe dieren leven, centraal staat : voortplanting, voorkomen, relatie tot andere dieren, enz. Met talrijke kleurenfoto's.

De Vlaamse kustvlakte van Calais tot Saeftinge; Honoré Rottier & Henri Arnoldus; 1984; Lannoo, Kasteelstraat 97, 8880 Tielt, tel. 051/40 25 51; 208 blz.; 980 fr.

Vlot geschreven wetenschappelijk boek over de Vlaamse kustvlakte in Noord-Frankrijk, België en Zeeuws-Vlaanderen met aandacht voor het ontstaan ervan, de aanwezigheid van de mens en het hedendaagse uitzicht.

 Speurgids voor wegtransporten; 1985; Benegora, Kasteel Ravenhof, Oud Broek 2, 2090 Stabroek, tel. 03/665 21 37; 20 blz.; 50 fr.

Basishandleiding voor het verklaren van de verschillende ADR-platen op vrachtwagens met gevaarlijke producten.

 Van het ene stekkie naar het andere...; 1984; Ekologische Uitgeverij, Ruward, Spui 231, NL-2511 BP Den Haag, tel. 00/31/70/63 68 79; 104 blz.; 8,5 gulden.

Het eerste deel is een verhaal over mensen die gekonfronteerd worden met het afvalprobleem en ontdekken dat elke oplossing nieuwe problemen schept. Het tweede deel behandelt de plaats van recycling in de huidige produktiewijze en ook de effecten van grootschalige recycling.

Elsevier vogelgids in kleur; 1985; Elsevier, Leuvensesteenweg 325, 1940 Zaventem-Woluwe, tel. 02/720 90 90; 254 blz.; 390 fr.

Gids voor het herkennen van alle belangrijke Europese vogelsoorten; met foto's, tekeningen en verspreidingskaartjes.

• Het LD, onderzoek

Sputen maakt ons giftig; Kees Beart; 1984; De Kleine Aarde, Postbus 151, NL-5280 AD Boxtel, tel. 00/31/04116/84921; 48 blz.; 95 fr.

Werkje met informatie over de gevaren van chemische bestrijdingsmiddelen; het gaat in op onderwerpen waarover de chemie zwijgt.

Gemeente gifvrij : een aktiehandleiding; 1984; Vereniging Milieudefensie, Postbus 20050, NL-1000 HB Amsterdam, tel. 00/31/20/22 13 66; 125 blz.; 17,5 gulden.

Handleiding bij de aktie 'Gemeente gifvrij' die als doel heeft een einde te maken aan de giflozingen in het milieu.

Alternatieve Hafen- und Küsten Konferenz; 1985; GAL-Büro, Hamburg; verkrijgbaar bij Werkgroep Water, August Vermeylenlaan 1/15, 2050 Antwerpen, tel. 03/219 66 96; 260 blz.; 225 fr.

Duitstalig kongresboek van de Alternatieve Havenkonferentie die op 4 en 5 mei in Hamburg doorgang vond.

Brabants hoop; Dymph Hoffmans & Wim Haalboom; 1985; Brabantse Milieufederatie, Postbus 591, NL-5000 AN Tilburg, tel. 00/31/13/35 62 25; 34 blz.; 5 gulden.

Geeft aan hoe het Noordbrabantse mestoverschot gegroeid is, welke problemen hierdoor ontstaan zijn en wat de mogelijke oplossingen zijn.

Milieu-effektrapportering in Vlaanderen en Nederland; 1985; Algemeen-Nederlands Congres, Gallaitstraat 80, 1030 Brussel, tel. 02/241 31 64; 64 blz.; 200 fr.

Verslagboek van de in februari 1984 gehouden studiedag 'M.E.R. in Vlaanderen en Nederland'.

Vleermuizen: onderzoek & bescherming; 1985; Belgische Natuur- en Vogelreservaten, Vautierstraat 29, 1040 Brussel, tel. 02/648 37 46; 49 blz.; 60 fr.

Beschrijving van 4 jaar vleermuizenonderzoek in de oude Zwinstreek; bevat ook een determinatietabel en een handleiding voor het inrichten van een ijskelder.

MILIEU-EDUKATIEVE KATALOGUS

Tot nog toe bestond er in Vlaanderen een niet geringe leemte op het vlak van milieu-edukatie, met name een overzicht van het verkrijgbare milieu-edukatieve materiaal. Daarom werd er door de Bond Beter Leefmilieu en het Centrum voor Natuurbeschermings-edukatie (C.V.N.) een tweedelige katalogus uitgegeven met daarin een selectie van wat er met betrekking tot milieu in Vlaanderen voorhanden is aan audio-visueel materiaal, informatief spelmateriaal en didaktisch uitgewerkt materiaal. Het eerste deel werd samengesteld door het C.V.N. en behandelt voornamelijk het geschreven materiaal dat bruikbaar is in het onderwijs en het vormingswerk zoals lesbrieven, werkbladen, opdrachtenfiches, posters en brochures. Het tweede deel, samengesteld door de Bond Beter Leefmilieu, geeft een overzicht van de audio-visuele produkties, zoals films, video-banden, dia-montages, tentoonstellingen en informatieve spelen.

De verschillende produkties werden thematisch ingedeeld, en er worden telkens een korte inhoud en een aantal technische gegevens vermeld (verdeelcentrum, uitgever, huur- of koopprijs, duur, kleur of zwart-wit, doelgroep, produktiejaar, aantal dia's of panelen, video-systeem, taal, voettitels, enz...).

De prijs van het eerste deel (176 blz.) bedraagt 150 fr. + 20 fr. verzendingskosten, het tweede deel (272 blz.) kost 250 fr. + 27 fr. De twee delen samen kosten slechts 300 fr. + 27 fr.

De katalogus is verkrijgbaar bij de Bond Beter Leefmilieu, Aarlenstraat 25, 1040 Brussel, tel. 02/230 94 10, door storting van 170, 277 of 327 fr. op rekening 427-9082201-48 met de vermelding 'Edukatieve katalogus'. De katalogus is ook verkrijgbaar bij het C.V.N., Ommeganckstraat 20, 2018 Antwerpen, tel. 03/231 84 81.

DS

RECHTZETTING

De in vorige Milieurama's besproken publikaties 'Reglementering inzake planten en kappen van bomen', 'Hagen, houtkanalen en houtwallen' en 'Brandhout' zijn niet verkrijgbaar bij de Vlaamse Bosbouwvereniging, zoals verkeerdelijk werd gemeld, maar wel bij AROL, Dienst Groenbeheer, Belliardstraat 14-18, 1040 Brussel.

De goedkoopste manier om een boek in het buitenland te bestellen is via een postwissel of een postoverschrijving. Speciale formulieren hiervoor zijn in elk postkantoor verkrijgbaar.

Enkel de boeken met het embleem werden op kringlooppapier gedrukt.

kalender

Nog tot 31 augustus in het Schoolmuseum Michel Thiery, St. Pietersplein 14 te Gent, tentoonstelling over **bijen**.

Dinsdag 18 juni (i.p.v. zaterdag 15 juni!) om 20 uur Wereldvoedselgroep organiseert avond over 'Voedsel, milieu en 3de wereld', m.m.v. Manus van Brakel van Milieudefensie Nederland; plaats : NCOS, Lakensestraat 76, 1000 Brussel, 02/218 31 67.

22 en 23 juni: landschapsweekend in het Westvlaamse Heuvel-land, met een mengeling van natuurexploratie, cultuur, ontspanning, tegen slechts 50 fr. per dag, organisatie Centrum voor Natuurbeschermingseducatie West-Vlaanderen, inl. R. Spyckerelle, Kortrijksestraat 1, 8739 Harelbeke, tel. 056/702 782.

1 tot 5 juli: vakantiekursus Brabantse bossen in het Bremberg-centrum te Haasrode, inl. CVN, Ommeganckstraat 20, 2018 Antwerpen, tel. 03/231 84 81.

11 - 12 - 13 juli: landschapsweekend in de streek van Bachten de Kupe, organisatie CVN - West-Vlaanderen, inl. R. Spyckerelle (zie hoger).

Vakantiesuggesties van de Stichting Lodewijk De Raet:

* Op stap... Antwerpen ekologisch bekeken, Antwerpen, 15-17 juli

* Tippen aan kruiden, leven met natuur, Avekapelle 29 juli tot 3 augustus

* Natuurvakantieweek in de Ardennen, Werbomont, 12-17 aug. inl. Stichting Lodewijk De Raet, Liedtsstraat 27, 1030 Brussel, 02/241 88 33.

10 en 11 augustus: landschapsweekend met je neus in de wind, met strand- en duinwandeling, boswandeling, bezoek aan Turkenhof, enz. inl. CVN West-Vlaanderen, inl. R. Spyckerelle (zie hoger).

24 september 1985: Flanders Traffics, Vlaams Kongres over Verkeersveiligheid en -Leefbaarheid, in de Limburghal te Genk, inl. VTB-VAB, St. Jacobsmarkt 45 te 2000 Antwerpen.

11-15 november in het Kongrescentrum te Utrecht, internationale konferentie over bodemvervuiling, inl. T.N.O. Postbus 297, 2501 BD Den Haag, Nederland.

LG

ILLUSTRATIES

KAFT + BLZ. 3-14: CH. VERMEERSCH

BLZ. 15: JP. D'HUART

BLZ. 22,25: GREET MUYLAERT

BLZ. 29: OPSTAAN TEGEN AFVAL (STICHTING VOOR MILIEU-EDUKATIE)

BLZ. 30: SPUITEN MAAKT ONS GIFTIG (STICHTING DE KLEINE AARDE)

MILIEURAMA IS HET
MAANDBLAD VAN DE
BOND BETER LEEFMILIEU

REDAKTIE EN ADMINISTRATIE :

Aarlenstraat 25 te 1040
BRUSSEL. Tel. 02/230.94.10

JAARABONNEMENT :

300fr. te storten op rekening-
nummer 427-9082201-48 van
de Bond Beter Leefmilieu
v.z.w.

Steunabonnement : 500fr.
Buitenland : 350fr.

Los nummer : 40fr.

HOOFDREDAKTEUR EN VERANTWOORDELIJKE UITGEVER :

Dirk Van Melkebeke

MEDEWERKERS :

Marie Aeles
Eddy Deceuster
Lieve Grauls
Ann Kenis
Herman Lootens
Cathy Matton
Greet Muylaert
Dirk Serneels
Moniek Tas
Dirk Van Melkebeke

LAY-OUT :

Monica van Reijen

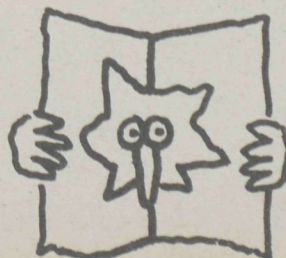
TIKWERK :

Moniek Tas

COPYRIGHT :

Overname van artikels wordt
aanbevolen, mits schriftelijke
toelating en bronvermelding.

UITERAARD IS OOK DEZE
MILIEURAMA OP KRING-
LOOPPAPIER GEDRUKT.

puzzelen

Met behulp van de hieronder gegeven lettergrepen kunnen 19 woorden gevormd worden; naast de omschrijving is ook het aantal letters gegeven. Bij een juiste oplossing verschijnt op de eerste en de vijfde vertikale rij een reeks van **6 NATIONALE EN VLAAMSE MINISTERS EN STAATSSEKRETARISSEN** die iets te maken hebben met het milieubeleid in Vlaanderen. De oplossingen dienen ons ten laatste op 2 augustus te bereiken : **Milieurama Kruiswoordraadsel, Aarlenstraat 25, 1040 Brussel.** U hoeft ons enkel de namen van de 6 ministers en staatssecretarissen op te sturen. De winnaar en de juiste oplossing worden bekend gemaakt in de Milieurama van september.

Lettergrepen: AF/AR/AS/BEST/BLOEM/CHI/CHLO/DA/DAL/DE/DER/E/EEN/ER/FYL/JE/KAST/KET/-KNOL/KO/KOOL/KROOS/LAAN/LEN/LEN/MA/MA/MELK/ MO/NE/NEST/NI/OER/OP/OR/PAN/PAS/-PLAS/PLU/RA/REN/REU/RO/SEEN/SEL/SER/STEEN/TI/TO/ TO/UM/VEU/WAS/WOUD/ZELS/ZEN

1. Gevlekt honderas	
2. Drijvend waterplantje	
3. Bladgroen	
4. Dekadent wapen	
5. Dierentuinberoep	
6. Vogel van het jaar 1984	
7. Zwaar metaal	
8. Blauwe bloem	
9. Groente	
10. Jonge ezel	
11. Grote bamboebeer	
12. Milieuvriendelijke energieopwekker	
13. Kankerverwekkend isolatiemateriaal	
14. Kunstmatige vogelwoning	
15. Inheemse fossiele brandstof	
16. Radioactief element	
17. Natuurlijk bos	
18. Vloeibaar landbouwoverschot	
19. Water- en energieverspiller	

Oplossing van het april-nummer:

HORIZONTAAL: 1. zwaveldioxyde 2. Siam-zo-dB-pulp 3. TNT-oerwoud-ski 4. ik-mol-Sem-en 5. kei-Inn-sik 6. spar-Padua-VAKS 7. til-o.a.-dt-lat 8. kernenergie 9. FAO-e.d.-ev.-bar 10. Olen-Aerts-Raab 11. NAL-aga-bus 12. ijk-Ria-IEW-bo 13. del-Schelde-are 14. eren-NO-Ee-tram 15. siddermeerval
VERTIKAAL: 1. stikstofoxyde 2. zink-pi-Al-kers 3. wat-kalkoen-lei 4. AM-MER-nar-Nd 5. ooi-ore-lis 6. ezel-panda-acne 7. lor-ia-e.a.-hor 8. windenergie 9. ido-nu-Ta-lee 10. obus-adres-idee 11. DES-TGV-BEE 12. ijp-m.i.v.-ruw-TV 13. dus-kalebas-ara 14. elke-ka-Aa-BRAL 15. pinksterbloem

Uit de juiste oplossingen werd **Jan Rubens** uit **Zelem** als winnaar geloot. Hij zal eerstdaags het beloofde boekenpakket ontvangen.

BOEKENPAKKET TE WINNEN